

V E C î H î V E E S E R İ

Dr. ZİYA AKKAYA

Fakültemiz Genel Türk Tarihi Kürsüsü Profesörü Dr. Şinasi Altundağ'ın yanında hazırladığım "Vecîhî, Devri ve Eseri" adlı doktora tezim, Haziran 1957 de kabul edilmiş bulunuyor. Bu eserin ilk kısmında, Hasan Vecîhî Efendinin hayatı, kısaca yaşadığı devrin hususiyeti ve Dîvân ve Tarihinin nüshaları ve tarihinin diğer kaynak ve eserlerle mukayesesi yapılarak, eserin mahiyet ve değeri belirtildi. Tezin son kısmı ise, Vecîhî Tarihi'nin transcription ve metin tesisini ihtiva etmektedir.

Tezden de faydalanmak suretiyle yazdığımız bu makale ile, Vecîhî'yi, eserini ve dolayısıyla tesbit ettiğimiz bir kaç küçük noktayı belirtmeye çalıştık.

Baş vurulan eserler, notlarda kısaltmaları ile gösterilmiş olup, tam yazılışları son taraftaki Bibliyografyada mevcuttur.

Vecîhî'nin Hayâtı: Vecîhî, tarihinin başında kısa bir otobiyografik bilgi veriyor.¹ Bu bilgiye göre, adı Hasan, mahlası da Vecîhî'dir. Asıl memleketi Kırım'da Bahçesaray'dır. Sonra İstanbul'a gelerek yerleşmiştir. Ondan bahseden bütün yerli müelliflerle,² bazı yabancı müellifler,³ eserine mutabık olarak adını "Hasan" olarak kaydettikleri halde, bir kısım yabancı müelliflerin "Hüseyin" tarzındaki kayıtları yanlıştır. Nitekim: Hammer iki eserinde,⁴ Babinger bir eser⁵ ve bir makalesinde,⁶ Ludwig Forrer de bir makalesinde,⁷ onu "Hüseyin Vecîhî" şeklinde kaydediyor. N. Iorga ise, Romanya Akademisi yıllığında, Vecîhî ve eseri hakkında yazdığı bir makalede⁸ "ismi Hüseyin veya Hasan olan Vecîhî" şeklindeki kaydı ile, tereddüte düşmüş bulunuyor. Bu müellifler, hiçbir şeye istinat etmeden, birbirinden aktarma suretiyle, bir isim yanlışlığını tekrar etmiş bulunuyorlar. Franz Babinger'in, Ene. de l'İslâm'da Vecîhî maddesi için yazdığı makalede⁹; "Hüseyin Vecîhî'nin bazen Hasan Vecîhî şeklinde tesmiye edilmesi yanlıştır." diyerek, M. Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserini bu yanlışlığa misâl olarak göstermesi, bir şeye istinat etmemektedir.

¹ Metin (Vecîhî Tarihi), s. 2, H. nüs., (Hamidiye nüshası), v 1b.

² Mehmed Süreyya, Sic. Oş., IV, 603; Bursalı, Os. Mü., III, 159; Bursalı, Ki. Mü., s 32; ist. Ktb.ları, Kat., fs. II, 276; Saadeddin, M-N, v. 432 b; İsmail Paşa, K-ZZ, 1,537; Safâî, TŞ., v. 468 a Şeyhî, ŞZ, v. 546 a Levend, G-N, 118; Mehmed Nail, TN, II, 1154.

³ Flügel, APTH, II, 271; Rossi, EMTBV, s. 222; Giacomo Tarsia, 360 (bk. N. Iorga ARR, seria II, XXI, 54).

⁴ Hammer, HEO, XI, 439; aynı eser, IX, s. IV; Hammer, GOD, III, 441.

⁵ Babinger, GOW, s. 208, 245, 285.

⁶ Ene. de l'İslâm, IV, 1197, Vecîhî m.

⁷ Forrer, Dİ, XXVI, 206.

⁸ N.Iorga, ARR, seria II, XXI, 54.

⁹ Not 6 ya bk.

Vecihî'nin nereli olduğu hakkında da, eserlerde ikilik mevcuttur. Şeyhî'nin Şakayık Zeyli'nde¹, Safâî'nin Şuara Tezkiresinde², Hammer'in Osmanlı şiir san'atı hakkındaki eserinde³, M. Süreyya'nın Sicill-i Osmânî'sinde⁴ Vecihî'nin İstanbul'lu olduğu yazılıdır. Şeyhî, ona "İstanbulî" derken bir mesnet göstermez. Hammer ise, mezkûr eserinde Vecihî'yi yazarken, Şeyhî ve Safâî'yi kullandığı için bu konuda onların verdiği bilgiyi aktarma etmiş demektir. Sicill-i Osmânî'de, belki bu konuda, daha önce yazılan yukarıki eserlerin tesirinde kalmıştır. Kaldı ki, bu dört eserden Safâî'nin tezkiresi, ona açıkça "İstanbul'ludur". demiyor, "İstanbul'dan zuhur etmiştir"⁵ diyor. Bu kayıt, Vecihî'nin İstanbul'da doğduğunu ve oralı olduğunu ifade edemez. Belki onun, orada yetişip, orada tanındığını ifade eder. Nitekim, Osmanlı Müellifleri adlı eserin⁶ Vecihî hakkında verdiği bilgi de: "...mevliiden Bahçesaray'lı ise de, neş'eti İstanbul'dadır..." şeklindedir. Safâî'nin yukarıki kaydını, Osmanlı Müellif lerindeki mezkûr kayıt şeklinde anlamak icap eder. Diğer yandan, Vecihî'nin aslen Kırımlı olması, onun İstanbul'lu sayılmasına mâni olmayacağı gibi, yukarıdaki eserlerin onu İstanbul'lu göstermeleri de, Vecihî'nin Kırım'lı (Bahçesaray'lı) olmadığına dair ne bir iddia, ne de bir mania teşkil eder. Vecihî otobiyografisinde, İstanbul'a Kırım'dan geldiği tarihin, Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın Kaymakam olduğu bir zamana rastladığını söylüyor⁷. Paşa'nın Kaymakam olduğu tarih Cemâzi el-evvel 1046 (1636 M.)⁸ olduğuna göre, Vecihî'nin gelişi bu tarihe raslar demektir. Vecihî'nin İstanbul'da 1071 (1660-61 M.) de öldüğü de⁹ dikkate alınır, o yaşının en az son yirmi altı yılını İstanbul'da yaşamış demektir. 41 yaşında ölen Vecihî'nin, ömrünün üçte ikisinin bu şehirde geçmesi, orada yetişip, çalışması ve orada eser vermesi dikkate alınır, kendisine hemşerilik ve ikinci bir vatan mânasında alınmak şartile İstanbul'lu diyen müelliflere bir bakıma, hak vermek icap eder. Babinger'in eserinde¹⁰, Osmanlı Müelliflerinde¹¹, ist. Ktb.ları Tarih-Coğ. yazmaları Kataloglarında¹² ve Tuhfe -'i Nâilî'de¹³ ise, sarih olarak onun aslen Bahçesaray'lı (Kırım'da) olduğu kaydediliyor. Son olarak da, eserindeki otobiyografide¹⁴ açık olarak, kendisinin asıl vatanı olan Bahçesaray'dan İstanbul'a geldiğini kaydetmesi, durumu ke-

¹ Şeyhî, ŞZ, v. 546a.

² Safâî, v. 468a.

³ Hammer, GOD, III, 441.

⁴ Mehmed Süreyya, Sic. Os. IV. 603.

⁵ Safâî, TŞ, v. 468a.

⁶ Bursalı, Os. Mü. III, 159.

⁷ Metin, s 2-3.

⁸ Naima, T. III, 301.

⁹ N. Iorga, AAR, seria II, XXI, 54; Levend, G-N, s. 118.

¹⁰ Babinger, GOW, s. 208.

¹¹ Bursalı, Os. Mü., III, 159.

¹² Bu kat., fs. 2, 276.

¹³ Mehmed Nail, TN, II, 1154.

¹⁴ Metin, s. 2.

sin olarak aydınlatmaktadır. Orada, "...vatan-ı aslîmiz olan... Bağçe-i Saray'dan..." demekle, zımmen İstanbul'u da kendisi için, sonradan kazanılmış bir vatan olarak kabul ettiği mânasını da çıkarabiliriz.

Keşf el-Zünun Zeyli müstesna, hiç bir eserde babasının adı ve kimliği hakkında bir bilgiye tesadüf etmedik. Mezkûr eserin verdiği bilgiye bakılırsa, Vecihî'nin babası AbdullaR Arif er-Rû-mî'dir.¹ Doğum yeri Bahçesaray olmakla beraber, doğum tarihi hakkında sarih bir kayda raslamadık. Fakat, O'nun Dîvânı'mn bir nüshasının sonunda mevcut olup, kendisi tarafından yazıldığı anlaşılan şu kayıt: "... Cem' ve tertibe mübaşeret olunub, bin yetmiş senesi evâylinde a^cded-i sinn-i, nazm-ı fakır dahi vâsıl-ı serhadd-i erba'in olmuş idi. Karîn-i itmam ve sûret-i ihtitam buldu..."² doğum tarihini tâyin etmemize yardım ettiği gibi, kaç yaşında ölmüş olduğu da anlaşılmış olmaktadır. Yukarıki kayda göre Vecihî, 1070 yılı başlarında 40 yaşına bastığına bakılırsa, ikisi arasında yapılacak bir çıkarma ile 39 yıl geriye giderek 1031 H. yılı başlarını buluruz. Bu ise, Milâdî 1621 sonu veya 1622 yılı başlarına tekabül eder ki, kendisi bu sıralarda doğmuş demektir. O'nun, aşağıda yapacağımız münakaşadan da anlaşılacağı veçhile, 1071 (1660/61) de öldüğü malûmdur. Eserinin de, bu yılın 8 Safer'inden sonra, herhalde 1071 'in ikinci yarısına ait bilgi verdiği dikkate alınırsa,³ bu ölümün, 1071'in ikinci yarısı içinde vukubulduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu hâle göre o, öldüğü zaman kırk yaşını bitirmiş, kırk bir yaşında bulunuyordu. Yukarıda zikredildiği veçhile⁴, O, 1636 M. de İstanbul'a geldiği zaman ancak on beş yaşlarında bulunuyordu. 1655 M.den itibaren Venedik'in İstanbul Elçiliğinde Dragoman (tercüman) olan, Giacomo Tarsia'nın, Vecihî Tarihi'nin İtalyancaya tercümesinde, başka eserlerde görmediğimiz bir kayda raslıyoruz. Bu kayda göre Vecihî, 1071 H. de müptelâ olduğu Verem hastalığı sebebiyle ölmüş ve bu sebeple eserini tamamlayamamıştır.⁵ İhtimal ki, O'nun 41 yaş gibi genç denebilecek bir yaşta ölmesinin sebebi, bu menhus hastalık idi. Dragoman Tarsia'nın müellifimizle aynı tarihlerde İstanbul'da yaşadığına bakılır, birinin elçilik tercümanı, diğersinin de Divan Kâtibi olduğu dikkate alınırsa, bunların belki de vazifeleri dolayısıyla tanıştıklarını ve bu sebeple, Tarsia'nın bu konuda verdiği bilginin itimada şayan görülebileceğini ifade etmek isteriz.

Fakat, O'nun ölüm tarihi de farklı şekilde yazılmış görülüyor. Safâî Tezkiresi,⁶ 1070 (1659-60), Osmanlı Müellifleri,⁷ ist. Ktb. lan Kat.ları,⁸ ve

¹ İsmail Paşa, K-ZZ, 1, 537.

² Vecihî Tarihi, RI nüs., v. 136 b (Vecihî Divanı: v. 91b - 136b).

³ Metin, s. 240-42.

⁴ s. 4 bk.

⁵ N. Iorga, AAR, seria II, XXI, 54

⁶ Safâî, TŞ, v. 468a.

⁷ Bursalı, Os. Mü., III, 159.

⁸ Bu Kat., fs. 2, 276.

Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi¹ ise, ölümü yılı olarak 1081 (1670/71) tarihini veriyorlar. Bu dört eser haricindeki, bütün yerli ve yabancı kitaplar 1071 (1660/61) yılı üzerinde müttefiktirler.² Vecihî'nin 1070 H. de ölmesine maddeten imkân göremeyiz. Çünkü müellifin tarihinde 1071 yılının Safer ayına ait malûmat veriliyor.³ Diğer yandan Vecihî'nin Ölümüne dair Şeyh Mehmed Nazmî'nin⁴ düşürdüğü şu tarih:

"Ola makam Vecihî'ye cennet-i firdevs."

(= اولاً مقام وجهیه جنت فردوس)⁵

Ebcet hesabına göre kıymetlendirilirse, 1071 tarihini buluruz.⁶ Safâî, tezkiresine bu mısra'-ı kaydettiği halde, orada Vecihî'nin ölüm yılı olarak 1070 i göstermiştir. Buna sebep, mısra'-ı çözerken rakamları toplamada bir sayılık hataya düşmesidir. Yine Osmanlı Müellifleri'nin de bu mısra'-ı verdiği halde, ölüm tarihi olarak 1081 i göstermesi, Ebcet hesabında on sayılık bir hataya düşmüş olmasıyla izah edilebilir.

İst. Ktb. ları Kat.ları ise, Vecihî'ye ait yazdığı bilgide Osmanlı Müellifleri adlı esere atıfta bulunduğu için,⁷ onun 1081 şeklindeki kaydı, oradan aktarma edilmiş demektir. Uzunçarşılı ise, 1081 H. yılını verirken bir şeye istinat etmemektedir. Belki o da, yukarıda bahsi geçen üç eserin birinden nakletmiş olmalıdır. Diğer yandan, en emin olabilecek muasır kaynak Giacomo Tarsia'nın verdiği bilgidir. Bu bilgiye göre, Vecihî Hasan Efendi teverrüm ederek 1071 de ölmüş ve bu sebeple eserini tamamlıyamamıştır.⁸ Tarihi hâdiseleri günü gününe kronolojik bir tarzda yazan müellifimiz, eğer 1081 de ölse idi, eserinin de bu tarihe kadar gelmesi hiç olmazsa yaklaşması icap ederdi. Halbuki, onun eseri 1071 yılının ortalarında nihayetlendiğine⁹ göre, bu tarihte ölmesinin akla daha uygun geleceği tabîdir. Onun ölümü için, 1070 ve 1081 yılı deyenlerin mesnetlerinin çürüklüğü, düşürülen tarihin Ebcet hesabına 1071'i vermesi, G. Tarsia'nın bu tarihi teyit eden mevsuk malûmatı, Müellifimizin eserinin 1071 yıl içinde son bulması, ayrıca yerli ve yabancı

¹ Uzunçarşılı, III. ks. 2. 499-

² İsmail Pş., K-ZZ, I. 537; Şeyhî, ŞZ, v. 546a; Hammer GOD, III, 441; Flügel, APTH II, 271; M. Süreyya, Sic. Os., IV, 603; Babinger, GOW, s. 208; Giacomo Tarsi'ya atfen N. Iorgaj AAR, sefia II, XXI, 54; Enc. I İslâm, IV, 1197; M. Nail, TN, II, 1154.; Rossi, EMTBV, s. 220; Saadeddin, M-N v. 2434 b; Levend, G-N, s. 118.

³ Metin , s. 240

⁴ Saadeddin, M-N, v. 434b!

⁵ Şeyhî, ŞZ, v. 546a; M. Nail, TN. 11, 1154.

⁶ Redhouse, Lüg., s. 9, Ebcet mad.

⁷ Bu Kat., fs 2., 276.

⁸ N.Iorga, AAR, seria 11, XXI, 54.

⁹ Metin, s. 240-42.

yukarıda gösterilen on bir eserin de¹ 1071 şeklindeki kayıtları, O'nun kesin olarak 1071 yılı içinde ölmüş olduğunu ispatlıyan kuvvetli delillerdir. Flügel, Katalogunda² O'nun Edirne'de gömülü bulunduğunu yazıyorsa da, onun mezarından bilgi veren yerli ve yabancı diğer bütün eserler,³ Vecihî'nin mezarının İstanbul'da Edirnekapı'da olduğu hususunda müttefiktirler. Flügel, bu konuda başka eserlerden faydalanırken, ihtimal ki Edirnekapı kelimesindeki Edirne'yi görünce, bununla Edirne şehri arasında bir münasebet kurarak bir hataya düşmüş ve neticede O'nun mezarını yanlış olarak Edirne'de göstermiştir.

Vecihî'nin vazife ve meslek hayatına gelince: Naima, eserinde bu hususta, "...Vecihî merhum, Kapudanlık'dan Vezir-i a'zam olub, Bağdad'da kalan Kara Mustafa Paşa'nın Mühürdar'ıdır..."⁴ demektedir. Hammer, tarihinde⁵ O'nun, Kaptan Mustafa Paşa'nın Mühürdar'ı olduğunu, Osmanlı şiir sanatına dair almanca eserinde de⁶, Divan-ı Hümayun sekreterlerinden biri olduğunu ve Kaptan Mustafa Paşa'nın da Mühürdar'lığında bulunduğunu beyan eder. Fakat Hammer, bu devirde iki tane Kaptan Mustafa Paşa'dan hangisi olduğunu açıklamaz. Flügel de, Katalogunda⁷ Vecihî için, sadece, Kaptan Mustafa Paşa'nın Mühürdar'ı olduğunu kaydeder. N. Iorga, makalesinde,⁸ O'nun Kaptan Bıyıklı Mustafa Paşa'nın⁹ Mühürdar'ı olduğunu yazıyor. Babinger, eserinde¹⁰, Kara Mustafa Paşa'nın Mühürdar'ı olduğunu, İst. Ktb.ları Kat.-ları da,¹¹ O'un 1051 (1641-42) de Temaşvar'da ölen Kaptan-ı Derya Silâhdar Mustafa Paşa'nın vefatına kadar Mühürdar'lığında bulunduğunu yazar. Osmanlı Müellifleri adlı eser¹², Divân-ı Sultanî Kâtiplerinden olduğunu ve Mustafa Paşa'nın¹³ Mühürdarlığında bulunduğunu yazıyor. Şeyhî'nin Şakayık Zeyli'nde,¹⁴ Safâî'nin Şuarâ Tezkiresinde¹⁵

¹ Bu eserlerden altı tanesi, 1071 H. yi vermekle beraber bunu Milâdi tarihe çevirme bakımından hataya düşmüştür. O'nun bu yılın hangi gün ve ayında öldüğünü kesin olarak bilinmediği için, 1071 H. nin karşılığı olarak 1660/61 M. yılını gösterebiliriz (bk. Unat, Kılavuz). Binaenaleyh, aşağıdaki eserlerin 1071 H. yanına 1660 M ve hattâ bazıların da bu yılın gün ve ayını yazmaları yanlıştır. Bk. : Hammer GOD. III, 441; Babinger, GOW, 208 Flügel, APTH, 11,271; Ene. l'İslâm, IV. 1197; M. Nail, TN. II, 114; Levend, G-N 118.

² Flügel, APTH, 11, 271.

³ Şeyhî, ŞZ, v. 546a; Saadeddîn, M-N, v. 434 b; Hammer, GOD, III, 441; Babinger GOW, s. 208; Ene. l'İslâm, IV, 1197; M. Nail, TN, II, 114.

⁴ Naima, T, III, 422.

⁵ Hammer, HEO, IX, s. IV ve XI, 439.

⁶ Hammer, GOD. III, 441.

⁷ Flügel, APTH, 11,271; Metin, s. 2,5, 12, 58 ile i37yıkırş.

⁸ Iorga, AAR, seria II, XXI, 54. Bu no. yoktur.

⁹ Metin, s. 15, 98 bk.

¹⁰ Babinger, GOW, s. 208.

¹¹ Bu Kat., fs 2,276.

¹² Bursalı, Os. Mü., III, 159.

¹³ Bu devirde on küsur Mustafa Paşa var. Metin, fihristine bk.

¹⁴ Şeyhî, ŞZ, v. 546a.

¹⁵ Safâî, TŞ, 468a.

Keşf el-Zünûn Zeyli'nde,¹ Mecellet ün-Nisâb'da,² Sicill-i Osmanî'de,³ Tuhfe-i Nâîli'de,⁴ ve Gazavat-Nâmeler'de⁵ de Divân-ı Hümâyûn Kâtibi olduğu yazılıdır. Onun, vazife ve memuriyeti hakkında yukarıya sıraladığımız muhtelif şekillerdeki, bu fikirler bizi şu sorularla karşı karşıya bırakıyor: Acaba Vecihî, zikri geçen bir kaç Mustafa Paşa'dan hangisinin Mühürdar'ı idi?, sadece Mühürdar'lığından bahsedenlerle, yalnız Divân-ı Sultanî (vy. Hümâyûn) Kâtipliğinden bahseden eserlerin verdikleri bu iki ayrı bilgi nasıl telif edilmelidir? her iki vazifede de bulunmuş ise, hangisi önce idi?. Bunları çözebilmek için, O'nun otobiyografisinde verdiği şu bilgi, bize en lüzumlu ışığı tutuyor. Orada Vecihî şöyle anlatır:"...Bağçe-'i Saray'dan Dâr üs-Saltanat il-Aliyye-'i Mahmiyye-'i Kostantiniyye'ye dâhil olduğumuz esnada..., Kapudan Pâşâ-yı derya nevâl olan Mustafa Paşa Kaim-Mekam olub, tedârik-i sefer görülmek üzere idi. Sevk-i baht-ı dîde-'i bîdar ile, Pâşâ-yı mumaileyhin hizmeti şerifleri ile müşerref olub ve ba'dehu zaman-ı fevtine değin Mühürdar'lıkları Hizmeti ile müstes'a'd olmuş idim...".⁶ Bu kayıt açıkça Vecihî'nin, İstanbul'a geldiği esnada henüz Kaim-Mekam olan Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın önce hizmetine, sonra da mumaileyhin ölümüne kadar Mühürdar'lığında bulunduğunu gösteriyor. Yine O, eserinin mukaddimesinde, İstanbul'a geldiği zaman Bağdad seferi hazırlığının yapıldığını da⁷ zikrediyor ki, bu hazırlık 1046 (1636/37) yılındadır. Bu sırada Kaymakam oluşundan bahis açtığı Mustafa Paşa, 1046 da Kaymakam tâyin edilen Kemankuş Kara Mustafa Paşa olduğuna göre⁸, Vecihî'nin hizmetinde ve Mühürdarhğmda bulunduğunu söylediği Kaptan Paşa, bundan başka bir kimse değildir. Malûm olduğu üzere, Kara Mustafa Paşa (Kemankuş) IV. Murad'la Bağdad seferine iştirak etmiş⁹ ve orada şehid düşen Tayyar Mehmed Paşa'nın¹⁰ yerine, muhasara esnasında Vezir-i Azam olmuştur.¹¹ Bağdad'ın fethinden sonra İranlılarla sulh şartlarını (1639 Kasr'ı Şirin) görüşmek üzere bu şehirde kalan Paşa¹², sonra İstanbul'da yine Sadrazam iken, düşmanlarının tahriki ile I. İbrahim onu 20 Zilka'de 1053 (30-I-1644) yılında katlettirdi.¹³ Vecihî, Paşa'nın önce hizmetinde, ölümüne kadar da Mühürdarhğmda bulunduğunu söylediğine göre, mumaileyhin hizmetinde 1046-1053 (1636/37-1644 M.) yılları arasında sekiz sene çalışmış demektir.

¹ İsmail Pş., K-ZZ, I, 537. -

² Saadeddin, M-N, v. 434b.

³ M. Süreyya, Sic. Os., IV, 603.

⁴ M. Nail, TN, 11, 1154.

⁵ Levend, G-N, s. 118.

⁶ Metin, s. 2-3.

⁷ Metin, s. 2,3.

⁸ Naima, III, 301.

⁹ Metin, s. 4,5.

¹⁰ Metin, s. 12,20

¹¹ Metin, s. 20.

¹² Naima, T, III, 422; Metin, s. 32, 37.

¹³ Metin, s. 58.

Şu hâle nazaran, yukarıda zikredilmiş olan, N. Iorga'nın makalesinde yazdığı, ne Kaptan Bıyıklı Mustafa Paşa¹, ne de İst. Ktb.ları Katları da, 1051 H. de öldüğü iddia edilen Kaptan-ı Derya Silâhdar Mustafa Paşa,² Vecihî'nin yanında Mühürdarlığını yaptığı Paşa değildir. Bu iki kayıt da bu bakımdan yanlıştır. Çünkü bunlar, Vecihî'nin İstanbul'a geldiği 1046 yılında Kaymakam değillerdir. Şimdi, Vecihî'nin 1046 H.-1053 H. yılları arasında İstanbul'daki hayatının ilk yıllarını Kaptan-ı Derya Vezir-i âzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın hizmetinde ve Mühürdarlığında geçirdiğini tesbit ettikten sonra, O'nun, Paşa'nın öldüğü 1053 (1644)den, kendi ölüm tarihi olan 1071 H. (1660/61) yılına kadarki on sekiz yıl zarfında hangi vazifeyi yaptığını tespit kalıyor. O'nun otobiyografisinde bu devredeki vazifesi hakkında bir kayıt yoktur. İhtimalki Müverrihimiz, eserin mukaddimesini ve dolayısıyla orada geçen otobiyografisini, herhalde Kara Mustafa Paşa'nın ölüm yılı olan 1053 yılından sonra, fakat eserin son bulduğu 1071 den önce tebyiz etmiştir. Tebyiz ettiği esnada (mezkûr kısmı), ya ikinci bir vazifeye henüz tâyin edilmediği için, veya sonraki vazifesini bir Sadrazam'ın Mühürdarlığından küçük gördüğünden, veyahut da yapmakta olduğu bir vazifeyi yazmaya lüzum görmediği için, son vazifesini kaydetmemiş olabilir. Üç eser³, O'nun Mühürdarlığından başka, Divân-ı Humâyun Kâtipliğinden de bahsetmiş, yedi eser⁴ de, yalnız mezkûr kâtipliği beyan etmişlerdir. Böylece yukarıki eserlerin bu hususta verdikleri bilgiye istinaden, Vecihî'nin Kara Mustafa Paşa'nın 20 Zilka'de 1053 (30-¹1644) de katline kadar, bu Paşa'nın hizmet ve Mühürdarlığında bulunduğunu, bu tarihten sonra da Divân Kâtipliği gibi ikinci bir, vazifeye geçtiğine hükmedebiliriz. Zâten O, devletin böyle bir kilit noktasında çalışmasaydı, eserinde hâdiseler hakkında mükemmel şekilde derinliğine ve genişliğine izahat verebilmesi mümkün olmazdı.

Hayat, vazife ve memuriyetinden bahsettiğimiz Vecihi Hasan Efendi hakkında bilgi veren eserler, O'nun müverrih⁵ ve şairliğinden⁶ ve bu sebeple bir Osmanlı Tarihi⁷ ile şiirlerini bir araya getiren bir Divan⁸ vüçde getirdiğini kaydediyorlar. Bu iki eserden de aşağıda bilgi verilecektir. Ancak, şairliği hakkında bir fikir vermek için, Divân-'ından seçtiğimiz şu ürik gazelini buraya koymuş bulunuyoruz.

Âşıkım yâr nîdügın bilmem
Çeşm-i hunhar nîdügın bilmem,

¹ Metin, 15, 98 s.

² Metin, s. 44, 51.

³ Hammer, GOD, m, 441; Babinger, GOW, s. 208; Bursalı, Os. Mü., 111, 159.

⁴ Saadeddin, M-N, 434b; ismail Pş., K-ZZ, 1, 537; Şeyhî, ŞZ, 546 a; Safâî, TŞ, 468a; M. Süreyya, Sic. Os., IV, 603; M. Nail, TN, 11, 1154; Levend, G-N, s. 118.

⁵ Hammer, HEO, XI, 439; Uzunçarşılı, OT, Bl. 1, III, 307.

⁶ İst. Ktb. Kat., fs 2,276; Safâî, TŞ, 468a.

⁷ Babinger, GOV, s. 208; Levend, G-N, s. 118.

⁸ M. Nail, TN, 11, 1154; Rossi, EMTBV, s. 220; Levend, G-N, s. 118.

Hatt-ı dildâra olmazam hayran
 Ben bu esrar nîdüğın bilmem
 Ne bana lütfeder ne ağyara,
 O sitemkâr nîdüğm bilmem
 Gâh eder nâle gâh olur hâmûş
 Bu dil-i zâr nîdüğın bilmem
 Âteşin nağme bülbül-i aşkım,
 Gül-ü gülzâr nîdüğın bilmem
 Şöyle aldı Vecihî aklı cünûn
 Mest ü hüşyâr nîdüğın (bilmem)^{1.} ²

Vecihî'nin Eserine Göre, Yaşadığı Devir:

Burada Vecihî'nin bizzat yaşayarak tarihini yazdığı devrin (1637-1661 M.) karakterini, doğrudan doğruya müellifin eserinden aksettireceğiz.

Bahis konusu edilen böyle bir devirde, üç Padişah zamanını yaşayan, merkez teşkilâtında nüfuzlu bir Sadrazam'ın Mühürdar'lığında ve sonra da, Divân Kâtipliğinde çalışarak, hâdiseleri iyi görebilme imkânlarına sahip olabilen Vecihî Hasan Efendi gibi aynı zamanda şâir olan bir kimsenin bu devirden ilham almamasına ve teessüre düşmemesine imkân var mıdır?. O, intibalarını, pervasızca tahlil ve tenkitleriyle tarihine aksettirmekten ve açıklamaktan çekinmemiştir. Müellif, kudretli bir Padişah olan IV. Murad'ın son üç yıllık devrinin vukuatını yazarken, pek haklı olarak Padişahı ve idaresini kötülememektedir.³ Hattâ çok yerde, Padişahı metheden şiirlere eserinde yer vermektedir.⁴

Eser, IV. Murad devrinde sindirilmiş olan sipahi zorbalarının, I. İbrahim'in tahta çıkmasından biraz sonra "...meydan hâlidir⁵..." diyerek, isyana cür'et ettiklerini kaydeder.⁶ O, I. İbrahim ve devrini tasvir eden güzel misâller vermiştir.⁷ Bilhassa, devlet idaresinin askerin elinde oyuncak olduğunu, üçer, dörder ayda Sadrazamların değiştirilmesile, devlet nizâmının nasıl bozulduğunu, Kaza, Vilâyet mansıplarının nasıl rüşvet ile alındığını açık bir dille anlatıyor.⁸ Kaydettiği şu cümleler, bu devri güzel bir şekilde aksettiriyor: "...Memâlik-i Mahrûse'de olan güzîde Sancaklar ve mahsuldar Eyâletler kimi müsâhib ü nedîm olanlara ve kimi dahî Haseki nâmında olanlara tevcih ve taksim olunmağla, kadîm ül-eyyamdan mutasarrıf-ı Eyâlet ve Hükümet olan Ümerâ perişan-ı rüzgâr, etraf u cevânibde medyun-u

¹ Bu kelime, Ün. Nüs. No: 605 v. 17 b de (Vecihî Divânı) yoktur. Mısra-ı tamamlamak için ilâve edilmiştir.

² Vecihî Divânı, İst. Ün. nüs., No: 605, s. 17 b.

³ Bk. Metin, s. 1-42.

⁴ Metin, s. 2,4,23 24, 34.

⁵ Metin, s. 53.

⁶ Metin, s. 53. vd.

⁷ Metin, s. 79-8, 93.

⁸ Metin, s. 167-68.

müstağrak..., tebdilât ve tagayyüuratdan âlem dilgir ve Padişah Hazretleri hava ü heveslerinde olmağla, perişani-'i memâlikden habîr olmayub, her gün zuhur iden tekâlîf-i günâ-gün ile âlâ ve ednâ cigerhûn olmuşlar idi..."¹

Eserde, IV. Murad'ın Bağdad muhasarası esnasında (1638 M.) Vezir-i azam olan Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın, Sultan I. İbrahim'in ilk yıllarında başlayan kötülüklerle² ve bu hâli yaratanlardan bilhassa, Silâhdar Yusuf Paşa ve Cinci Hüseyin Efendi ile nasıl mücadele ettiği ve neticede, kötülüğün iyiliğe galebe çalarak, bu değerli devlet adamının,³ nasıl çalışmasının kurbanı olduğu iyi bir şekilde aksettirilmiştir.⁴ Anadolu isyanlarından, Sivas Valisi Vârvâr Ali Paşa'nın isyanı ve sebepleri o kadar güzel ifade edilmiştir ki,⁵ insan âdeta bu isyana hak vermektedir. Nüfuzlu saray kadınlarının bu fena gidişteki rolleri ve bir nevî "Kadınlar Saltanatı" sürmeleri de tebarüz ettirilmiştir.⁶

IV. Mehmed'in küçük yaşta tahta çıkmasından sonra da, durum değişmiş ve "Cülûs'da. Umum Çıkması" behanesiyle Sipahiler isyan etmişlerdir.⁷ Bu devirde de Anadolu'da Celâli isyanları görülmüştür.⁸ Vecihî, bu yıllarda İstanbul'da, sık sık isyan ve müdahaleleriyle devlet nizam ve otoritesini alt üst eden Kapıkulu askerinin⁹ bir isyanı sebebile, tarihinde yazdığı şu mısraı ile:

"Al-i Osman Devleti düşmüş Ocağa yanıyor."¹⁰

I. İbrahim devri ile, IV. Mehmed'in bu ilk yıllarını ne güzel karakterize etmektedir.

Validesi Turhan Sultan'ın vesayeti altında, 1648 M. tarihindenberi Padişah bulunan Sultan IV. Mehmed'in, badirelerle geçen saltanatının bu ilk devri; 14 Eylül 1656 da Sadrazamlığa, Vecihî'ye göre "Vekil-i mutlak cenâb-ı Şehen-Şah..."¹¹ olarak getirilen Köprülü Mehmed Paşa ile, yavaş yavaş iyiliğe doğru yönelmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa, bir çok hâdiselere göğüs germek ve mücadele etmek zorunda idi. Bu bakımdan, mutlak, mücadeleli ve başarılı bir siyasî hayat süren Köprülü, muasırı bulunan, XIV. Louis'nin Başvekili Kardinal Mazarin'e benzetilebilir. Her ikisi de 1661 de öldüler, Mehmed Paşa, önce İstanbul'da görülen Kadı-zâdeli'ler vak'asını halletmiş,¹² Çanakkale Bo-

¹ Metin, s. 73 ve s. 74-75.

² Metin, s. 57.

³ Bk. Metin, s. 58-60.

⁴ Metin, s. 56-58.

⁵ Metin, s. 74-75 vd.

⁶ Metin, s. 70, 73, 81, 82, vd., 98.

⁷ Metin, s. 86 vd.

⁸ Metin, s. 86, 94, 99, 106, 132 bk.

⁹ Metin, s. 133 vd., 137 vd.

¹⁰ Metin, s. 108.

¹¹ Metin, s. 143.

¹² Metin, s. 143.

ğazını'nın Venedik tehdidinden kurtarılması,¹ Erdel Beyi Rakoçi isyanının bastırılması,² Limni Adası'nın teshiri,³ *Abaza*. Hasan Paşa isyanı⁴ gibi bir çok meseleler, Köprülü'nün demir pençesi altında hal yoluna girmiş, ayrıca Yanova⁵ ve Varat⁶ kal'aları da zaptedilmiştir.

Vecihî'de, Köprülü Mehmed Paşa devri için, bir şikâyetten ve tenkitten eser yoktur. Müellifin dert yandığı I. İbrahim'in fena idaresi ile, IV. Mehmed'in ilk yıllarında raslanan idarî bocalama kalmamıştır. Vecihî'de, Köprülü Devri incelendiği zaman,⁷ Osmanlı Devleti'nin yeni bir hayatı kazandığı, dâhilde ve hâriçte kuvvetini ispat ederek, âdetâ yeni bir devre girdiğini görmekteyiz.

Vecihî'nin Yazdığı Tarih ve Dîvân'ın Nüshaları: Bunların orijinallerini bulamadık. Tetkik ve tesbit edebildiğimiz nüshalar birbirinden, bâzısı da belki orijinallerden istinsah edilmiş birer kopyadır. Vecihî Tarihi nüshaları:⁸

- 1— Hamidiye nüshası (Murat Molla Ktb. No: 917; şimdi Süleymaniye Ktb. da.); ölçeği: 273 X 165 - 185 X 82, satır sayısı : 25, yazı: Nesih, varak sayısı: 99 (v. 1-87 Vecihî Tarihi + v. 88-99 II- Mustafa'nın ikinci seferi olan, 1108 H. 1696 M. yılı seferine dâir başka bir tarih).

Bu nüshayı metin transcription'un da esas olarak kullandık. Nüshanın müstensihî ve sonundaki diğer eserin müellifi -ki bu eser hakkında yazının sonunda daha geniş bilgi verildi- Hasan Ağazâde el Hâc Abdullah'dır. Bu nüshanın v. 47 a ve 47 b kenar yazıları incelenirse, nüshanın 1099 H. 1687-88 M. den sonra ve belki de müstensihînin kendi eserini yazdığı 1108 H. yılı civarında istinsah edildiği tahmin edilebilir.

- 2— Köprülü nüshası (Hafız Ahmet Paşa, Köprülü Ktb., No: 225); ölçeği: 195 X 137, satır sayısı: 19, yazı: Âdî Ta'lik, varak sayısı: 123.

Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Yaptığımız karşılaştırmaya göre, Nûruosmaniye ve Üniversite nüshaları bu nüshadan kopye edilmişlerdir.

- 3— Nûruosmaniye nüshası (Nûruosnaaniye Ktb., No: 3198); satır sayısı: 23. yazı: Kalınca Ta'lik, varak sayısı: 109, istinsah tarihi 5 Reep 1139-1727 M.

- 4— Üniversite nüshası (İst. Univ., Ktb., No: 2543); satır sayısı: 23, Yazı: ıran Nesta'liki, varak sayısı: 108.

¹ Metin, s. 150 vd.

² Metin, s. 154 vd., 164 vd.

³ Metin, s. 159 vd.

⁴ Metin, s. 167 vd.

⁵ Metin, s. 174 vd.

⁶ Metin, s. 288 vd.

⁷ Metin, s. 142 - 242.

⁸ Nüshaların ekserisi mikrofilmlerinden incelendi. Bu sebeble nüshaların ciltv. s. tavsiflerini yapmak imkânı olmadı.

Baş tarafında yazılı olan 3 Cemâzi el-Âhır 1191 H./1777 M. tarihi dik-kate alınır, nüshanın bu tarihten önce istinsah edildiği söylenebilir. Kitaplık kaydındaki adı, yanlış olarak "Tarih-i Kınmî" şeklindedir. Yaptığımız karşılaştırmalara istinaden, bu nüshanın çok fena yazılmış bulunduğunu ve pek çok yanlışlar ve noksanlar bulunduğunu söylemek isteriz. İ H. Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi'ni yazarken, bu nüshanın T. T. Kurumu Ktb. da mevcut mikrofilmni kullandığını görüyoruz.¹

5— Viyana nüshası (Tarih-i Vecihî, Viyana, Nat.- Bibl., No: 1069); satır sayısı: 21, yazı: Nesta'lik, varak sayısı: 123, istinsah tarihi: 22 Cemâzi el-âhır 1081 H. 1670 M.

Vecihî'nin ölümünden dokuz yıl sonra istinsah edildiği veçhile, en eski ve iyi nüshalardandır. Daha önce bu nüsha, Hammer'in koleksiyonuna dâhildi.

6— Leiden nüshası (Hollanda, Leiden, Tarih-i Vecihî, Univ.- Bibl., cod. vvarn. 894 "Vgl. Catalogus, IV, 32"); satır sayısı: 17, yazı: Türk Nesta'liki, varak sayısı: 124.

İstinsah tarihi yoksa da bunun, Köprülü, Viyana, Hamidiye, Nûru-osmâniye ve Üniversite nüshalarından daha eski olduğunu yaptığımız karşılaştırmalara istinaden tahmin ediyoruz. Bu nüshanın 12 a varakında (Hamidiye nus. v. 9 a da) bulunan "Sihirkâr ve i'caz nümâdır" sözünden sonra gelen, iki satırlık yazı tarafımızdan ve hattâ metinleri iyi okuyabilen bazı şahıslar tarafından okunamadı. Metin tesisinde kullanılan diğer nüshalarda bulunmayan bu kelimeler, dört mısra'lık bir şiir olsa gerek. Bunu, eski metinleri iyi okuyabilen ilim mensuplarının tetkikine aynen arz ediyoruz:

7— Emânet Hazinesi nüshası (Topkapı Emânet Hazinesi Ktb., No: 1425); Satır sayısı: 23, yazı: Nesih, varak sayısı: 112 (v. 1-100a Vecihî Tarihi, +) 101b - 112b el-Hâc Abdullah'ın II. Mustafa'nın II. seferi (1108 H.) hakkındaki Vekâyînâmesidir).

Eserin kitaplık kaydındaki adı yanlış olarak, "Tarih'i Feth-i Bağdad" şeklinde gösterilmiştir.

8— Revan No: 1153 nüshası (Topkapı, Revan Ktb., No: 1153); Satır sayısı: 21, Yazı: Ta'lik, varak sayısı: 150.

Eserin kitaplık kaydındaki adı yanlış olarak, "Tarih-i Feth-i Bağdad" şeklinde gösterilmiştir.

9— Revan No: 1152 nüshası (Topkapı, Revan Ktb., No: 1152); Satır sayısı: 25, yazı: Ta'lik varak sayısı: 136 (v. 1-90 Vecihî Tarihi, + v. 91b- 136b Vecihî Divânı).

Eserin kitaplık kaydındaki adı yanlış olarak, "Tarih-i Feth-i Bağdad" olarak gösterilmiştir. Emânet Hazinesi nüshasının hususiyeti, nasıl bir başka

¹ Bk., Uzunçarşılı, OT, ks. 1, 217 nl ve ks. 2, s. 594.

eserle beraber ciltli bulunması ise; bunun da hususiyeti, müellifin Divânının da, tarihi ile birlikte ciltlenmiş olmasıdır.

10— Vecihî'nin Venedik'teki İtalyanca tercümesi: Onun eserinin İtalyanca'ya çevrilmiş bir nüshası da, Venedik'te San-Marko Ktb. da şu ünvan ile: "Relatione delli successi nell imperio Ottomanno,... composta lingua Turca da Hassan Vezhi e tradotta nell idioma Italiano de Giacomo Tarsia..."¹ bulunmakta olup İstanbul'da Venedik elçiliğinde Dragoman Giacomo Tarsia, bu Tercüme'yi 1675 M. de yapmıştı.²

Vecihî Divânı Nüshaları: Hasan Vecihî Efendi bir tarihçi olduğu gibi, aynı zamanda bir şâirdi. Muhtelif tarz ve nevîdeki şiirlerini 1070 H. yılı başlarında tamamladı. Kendisi, devrinin büyük şâiri Nâbi derecesine varamamış ise de, Nâbi'den sonra gelen şâirler arasında bir yeri bulunacağını tahmin ediyoruz. Bir nüshası Vatikan'da olmak üzere, Divânının tesbit edebildiğimiz dört nüshası da şu beyitle başlıyor:

"Sabâ gülgeşt-i gülşende idüp evzâ^c mestâne
Dokundu şâhdâne nevres-i şehri-gülistâne."

1— Revan nüshası (Topkapı, Revan Ktb., No: 1152, Tarih'-i feth-i Bağdad "-Vecihî Tarihi", v. 91 b - 136 b (Vecihî Divânı); Ölçeği: 195 X 115-155 X 80, satır sayısı: 25, yazı: Ta'lik, varak sayısı: 46.

Eser, müellifin tarihinin son tarafında, bir arada ciltlenmiştir.

2— Vatikan nüshası (Dîvân-ı Hasan Vecihî Ef., Vatikan Ktb., Türkçe yazmalar, No: 259)³ ; Ölçeği: 185-110, satır sayısı 23, yazı: Ta'lik, varak sayısı: 32

3— Üniversite nüshası No: 462-4 (İst. Univ., Ede. Fak. Ktb., No: 462-4). Bu nüsha müstakil bir Vecihî Divânı değildir. Nâbi tarafından IV. Mehmed için yazılmış bir Mesnevî'nin varak çerçeveleri dışındaki boşluğa yazılmış, sondan noksan bir Vecihî Divânı'dır.

4— Üniversite No: 605 nüshası (İst. Üniv. Ede. Fak. Ktb. No. 605); Satır sayısı: 46-52, yazı: Ta'lik, varak: 27.

İstinsah tarihi: 29 Cemâzi el-Âhir 1095 H. (Hazi. 1684 M.) temiz ve güzel yazılan bu nüsha, bir na^ct kasidesi ile başlamakta, bunu tâkîben 3 kaside, alfabetik sıraya göre 142 gazel, 7 tarih, 2 rubâî ve 26 müstakil beyt (Ferd) gelmektedir.

Târihinin mâhiyeti: Eserinin adı meselesi: Müellif Hasan Vecihî Elendi'nin, yazdığı esere muayyen bir isim vermediğini görüyoruz. Çünkü, Tarihinin tesbit ettiğimiz nüshalarından hiç birinin, başında, sonunda veya eserin mukaddimesinde buna dâir bir kayıt mevcut değildir. Mustafa Naima adının, Naima mahlası, nasıl onun eserine bir alem olarak verilmiş ise, Hasan Ef. nin Vecihî mahlasının da, Tarihine alem olarak verilmek sûretile, esere, "Vecihî Tarihi" denmesi en uygun olanıdır Literatürün büyük

¹ Ene. de I/İslâm, IV, 1197.

² N. Iorga, AAR, seria II, XXI, 64.

³ Rossi, EMTVB, s. 220.

çoğunluğu, kendisi ve eseri için "Vecîhî" sözünü zikretmekte ¹ ve bazı eserler de, eserini "Vecîhî Tarihi" olarak kaydetmektedirler. ² Eser, çeyrek asırlık bir devrin sene, ay ve gün sırasıyla, tarihini yazdığı için, genel mâhiyette bir tarihî eserdir. ³ Nitekim Forrer, *Der İslâm'da* ⁴ eseri bir "Osmanlı Kroniği" şeklinde gösterdiği gibi, Müstakim-zâde Saadeddin, ⁵ Safâî, ⁶ Şeyhî'nin ⁷ eserlerinde de, "Târih-i Âl-i Osman" tarzında geçmektedir. Bu kayıtlar, eserini özel bir ismi olmaktan ziyade, onun mâhiyetini ifade ederler. Eserin İst. Üniversitesinde (Ktb. No: 2543) kayıtlı nüshasının, üzerinde ve kitaplıkta "Târih-i Kırımî" adıyla kaydedilmiş olması, isabetli sayılamaz. Vakıa, Vecîhî Kırımî ise de, bütün eserlerde "Kırımî" şeklinde değil, mahlası "Vecîhî" ünvanile şöhret bulmuştur. Literatürde ve diğer nüshalarının hiç birinde eserin adı, "Tarih-i Kırımî" olarak yazılmış değildir. Topkapı Revan (No: 1152, 1153) kitaplığında mevcut iki nüsha ile, Emânet Hazinesi (No: 1425) Kitaplığı nüshasının adları, kitaplık kayıtlarında "Tarih-i Feth-i Bağdad" olarak kayıtlıdır. A. S. Levend'de, *Gazavat-Nâmeler* adlı eserinde, bu nüshalardan mülhem olarak, Vecîhî'nin Tarihi'ni "Tarih-i Feth-i Bağdad" ismile takdim etmiştir. Bu şekildeki, her dört kayıt da hatalıdır. Çünkü, eser Bağdad seferi ve fethi konusu ile başlıyorsa da, yalnız bu fetihden bahseden monografik bir kitap olmayıp, 25 yıllık bir devrin tarihini ihtiva etmektedir. Revan ve Emânet Hazinesi Kitaplıklarındaki mezkûr üç nüshayı bu unvanla kaydedenler, ihtimal ki eseri incelemeyen, eserin ilk konusunun tesirinde kalmışlardır. A. S. Levend kitabında, ⁸ eserin adının sadece Revan Kitaplığında "Tarih-i Feth-i Bağdad" ⁹ şeklinde olduğunu, diğer kitaplıklarda "Tarih-i Vecîhî" olarak geçtiğini söylemekle, her iki adında mevcudiyetini farketmiş oluyor. Ayrıca, sayın Levend kitabında, ¹⁰ Vecîhî Tarihi'nin 1047 H.-1070 H. ¹¹ yılları arasında Tarihî olayları anlattığını da zikrediyor ki, bu kayıt da, kendisine herhalde eserin yalnız Bağdad fethinden bahseden bir kitap olmadığı fikrini ilham etmiştir. Fakat, buna rağmen müellifin, kitabında Vecîhî Tarihi'ni "Tarih-i Feth-i Bağdad" şeklinde takdim etmiş olması, eseri *Gazavat-Nâmeler* arasına ithal edebilme gayretinden ileri gelse gerektir. Kanaatımızca, *Gazavat-Nâmeler*

¹ Hammer, GOD, III, 441; Levend, G-N, s. 118; M, Nail, TN. 11,1154; Enc.-l'İslâm IV, 1197; Naima, T, III, 422 ve IV, 35 ve VI, 304; Uzunçarşılı, OT, III, ks. 2, 388, 390,

² Flügel, APYH, II, 271; Hammer, *Ata tere.*, XI, 300; Uzunçarşılı, OT, ks. 2, III» 594

³ Hammer, HEO, IX, s. IV, 5'.

⁴ Forrer, DÎ, XXVI, 206.

⁵ Saadeddin, M-N, 434 b.

⁶ Safâî, TŞ, 468a.

⁷ Şeyhî, ŞZ, 546a.

⁸ Levend, G-N, s. 118.

⁹ Sadece Revan'dakiler değil, Emanet Hazinesi Ktb.ki de, böyle.

¹⁰ Levend, G-N, s. 118, 169.

¹¹ Vecîhî 1071 yılından da bahseder, bk. Metin, s. 240.

sadece bir veya bir kaç savaşı içine alan ve bu vesile ile millî tefâhur ve kahramanlıkları aksettiren muayyen maksatlı monografik mahiyette eserlerdir. Kaldı ki, Müellif Vecihî eserinde, kronolojik bir sıra ile, her yılın vekayiini anlatırken, o yılda vâkî savaşıardan başka, devrin, siyâsî, ekonomik, sosyal, idarî ve biyografik mahiyette dikkati çeken çeşitli konulara da yer vermiştir. Bu sebeple, genel bir tarih eserinin bir Gazavat-Nâme ünvânı ile takdimi, Gazavat-Nâmeler meyanına ithâlî eserin adını ve mahiyetini yanlış aksettirme bakımından doğru olmasa gerektir. Yukarıda zikredilen, bu dört kayıt istisna edilecek olursa, Vecihî Tarihi'nin adı, literatürde ve müellifin eserinin diğer altı nüshasının¹ kitaplık kayıtlarında, "Vecihî Tarihi" şeklindedir.

Eserin hangi yıl başlayıp ve ne zaman nihayet bulduğu: Bu hususta eserler, birbirinden farklı malûmat vermektedirler. Meselâ: Şeyhî'nin Şakayık Zeyli'nde², eserin 1048 H. Bağdad seferinden 1067 H. yılına kadar geldiği, Safâî'nin Şuara Tezkiresinde³, Bağdad fethinden (1048 H.) - 1067'ye, Hammer, Dichtkunst'da⁴, yine Bağdad fethinden 1071 H. yılına kadar, Osmanlı tarihi adlı eserinde de⁵, 1048 H. - 1070 H. yılına kadar bilgi vergini ve böylece eserin yirmi bir senelik⁶ vukuatı ihtiva ettiğini beyan eder. Flügel Katalogunda⁷, 1070 H. (18 - IX - 1659) e kadar, N. Iorga, Giacomo Tarsia'ya atfen makalesinde,⁸ 1047 H.-1071 H.e kadar, Babinger, kitabında⁹, 1047 H. ile başlayıp, 1070 (18 - IX - 1659) yılında bittiğini, M. Tahir, Kırım Müellifleri adlı eserinde¹⁰, 1047 H. - 1070 e kadar, aynı müellif Osmanlı Müellifleri adlı eserinde¹¹ ise, 1047 H. - 1072 olarak, Forrer, makalesinde¹², 1047 H.-1071 H. olarak, ist. Ktb. Kat. Ian da¹³, 1047 H. - 1072 ye kadar, Babinger, Enc. de l'İslâm'da¹⁴, ve Levend, Gazavat-Nâmeleri'nde¹⁵ eserin 1047 H. den - 1070 H. yılına kadar geldiğini kaydederler.

Tetkik ve tesbit ettiğimiz Vecihî'nin dokuz nüshası da, müellifin otobiyografisini hâvi bir mukaddimeden¹⁶ sonra 1047 H. (1637 M.) yılı başlarında, IV. Murad'ın Bağdad seferi hazırlığı ile başlamaktadır.¹⁷ Binaenaleyh, bu açık durum karşısında, yukarıda bahis konusu edilen ve Vecihî'-

¹ Yukarıda geçen nüshaların tavsifine bk. s. 19-27.

² Şeyhî, ŞZ, 546a-b.

³ Safâî, TŞ, 468a-b.

⁴ Hammer, GOD, III, 441.

⁵ Hammer, HEO, IX, s. IV, 5'.

⁶ Hammer, Ata tere, XI, 300; Hammer, HEO, XI, 439.

⁷ Flügel, APTH, n, 271.

⁸ Iorga, AAR, seria 11 XXI, 55.

⁹ Babinger, GOW, s. 208.

¹⁰ Bursalı, Ki. s. Mü. 32.

¹¹ Bursalı, Os. Mü., III, 159.

¹² Forrer, DÎ, XXVI, 206.

¹³ Bu kat, fs. 2, 276.

¹⁴ Ene. rîslâm, IV 1197.

¹⁵ Levend, G-N, s. 118.

¹⁶ Metin, s. 1-3

¹⁷ Metin, s. 3; ayrıca bk., R1, R2, E. nüshalarına.

nin 1048 H. veya Bağdad'm fethi ile -ki 1048 H. de fethedildi-¹ başlığını kaydeden, Şeyhî, Safâî ve Hammer'in, belki de birbirinden aktarma suretile yanıldıkları muhakkaktır. Diğer sekiz eserin, başlangıç olarak verdikleri 1047 H. tarihi Vecihî nüshalarına mutabık olmakla doğrudurlar. Vecihî'nin hangi tarihte son bulduğuna gelince, bunu yine bizzat eserin kendisi tâyin edecektir. Elde mevcut dokuz nüsha da: "Hamd ol ahad-i muhavvil ül-ahval cenabına ki..."² şeklinde başlamakta ve "...otuz-sekiz bin dûzehî-i bî-dîn tu'me-'i şemşîr-i kin olub ve iki pare kalesi dahi feth olunub, Leh tarafından zabt olundu."³ cümlesile son bulmaktadır. Eser, 1070 H. yılını, ilk ayından⁴ son ayı⁵ bitimine kadar yazmakta, sonra da 1071 H. yılı vekayiine başlamaktadır⁶. 1071 H. de vaki son konu ise, "Zikr-i ahvâl-i Kazak-ı bed-girdâr ve şikesten-i be'dest-i Asker-i Tâtâr:" başlığını taşır⁷. Bu başlıktan.8-10 satır önce, KNÜH ve Emânet Hazinesi ve Revan (No: 53) nüshalarında bulunan: "Sene ihdâ ve seb'in ve elf" şeklindeki başlık, buradan itibaren 1071 H. (1660/61 M.) yılı vekayiinin başlamış olduğuna bir işarettir. Leiden, nüshasında bu başlık yoktur. Viyana ve Revan No: 1152 nüshalarında da bu başlık olmamakla beraber, o yerde bir boşluk bırakılmıştır. Yazmalarda ekseriya âdet olduğu veçhile, konu başlıkları kırmızı renkle yazılırdı. İhtimalki, bu son iki nüshanın müstensihleri, sıra kırmızı ile yazılması gereken bu "1071 yılı" başlığına gelince, sonra yazılmak üzere boş bırakılmış ve neticede de unutulmuş olabilir. Nitekim, Revan No: 1152 nüshasında, bütün konuların başlıkları kırmızı ile yazıldığı halde, bu boşluktan hemen sonra gelen kohu başlığının diğerleri hilâfına siyah renk ile yazılması kitabın sonuna gelince müstensihin kırmızı mürekkebinin bittiğini, fakat, "1071 yılı" gibi önemli bir konu başlığının siyah ile yazılması doğru görülmiyerek, sonra kırmızı renk ile yazılmak üzere boş bırakıldığını tahmin etmek mümkündür. Leiden nüshası hâriç, altı nüshanın 1071 yılı başlığını kaydetmesi ve ikisinde de burada boşluk bırakılması, Vecihî'nin 1071 H. yılını yazmaya başladığını izah eder bir keyfiyettir. Kaldı ki, hâdiseleri kronolojik bir sırayla anlatan Vecihî, 1070 H. yılını⁸ ay sırasıyla⁹ tamamen yazdıktan sonra 1071 H. yılı başlığını takiben: ". Safer'in ikinci günü Davud Paşa çiftliğine gelüb..."¹⁰ ibaresini de kaydetmesi, 1071 yılı başlığı yazılmasaydı bile bize, 1070 H. nin biterek 1071 H. yılına geçtiğimizi hatırlatacaktı. Çünkü, burada 1070 yılının son ayı Zilhicce'de geçen olaylar zikredildikten sonra, Safer ayına geçilmesi, konu-

¹ Metin, s. 22 nl.

² Metin, s. 1.

³ Metin, s. 242.

⁴ Metin. s. 1210.

⁵ Metin, s. 232, nl-2.

⁶ Metin, s. 240.

⁷ Metin, s. 240.

⁸ Metin, s. 210.

⁹ Metin, s. 217, 227, 230, 232 bk.

¹⁰ Metin, s. 240.

ların mahiyeti ve teselsülü itibarile 1070 yılma bir atıf değil, 1071 in ikinci ayı olan Safer'e geçildiğinin bir belirtisidir. 1070 yılı sonlarında Padişah IV. Mehmed Edirne'de bulunuyordu. Rumeli serhaddindeki savaşlar zaferle bitince Padişah'm Girit seferi hazırlığını yaptırmak üzere Edirne'den İstanbul'a hareket ettiğine dair verilen bilgiden¹ hemen sonra, Vecihî'nin: "İşbu sene ihdâ ve seb'in ve elf: Safer'in ikinci günü Davud Paşa çiftliğine gelüb..."² şeklindeki kaydı, Padişah'ın İstanbul'a gelişini tayin ediyorsa da, Edirne'den hareketi bildirmiyor. Biz, Padişah'ın Edirne'den İstanbul'a müteveccihen hareketini başka eserlerin³ yardımıyla, 16 Muharrem 1071 tarihi olarak tesbit etmiş bulunuyoruz. Buna göre, Vecihî'nin verdiği bu bilginin Muharrem 1071 e ait olduğu anlaşıldığına göre, müellifin bu kısımdan sonra,⁴ "Sene ihdâ ve seb'in ve elf" şeklinde kullandığı başlığın yerinin isabetsizliği kendiliğinden meydana çıkar. Vecihî bu başlığı burada değil, daha yukarıda, "Rumili serhaddinde olan ihtilâl bertaraf olmağla..." ibaresinden⁵ önce koyması icâp ederdi. Bu konmamış olmakla beraber, biraz evvel bahis konusu edilen Padişah'ın Edirne'den hareketine ait bilginin 1070 H. yılma ait olmayıp, Muharem 1071 tarihine ait bulunduğunu zikretmekle yetineceğiz. Böylece, Vecihî'nin 1071 H. yılını da zikretmeye başladığını tespit ettikten sonra, yukarıda adları geçen eser ve müelliflerden, eserin, 1067 H. ye kadar geldiğini söyleyen Safâî ve Şeyhî'nin, 1070 veya 1071 H. ye kadar gelir diyen Hammer, Babinger, Gustav Flügel, Levend gibi şahsiyetlerin yanıtlıklarım ifade etmek isteriz. Çünkü, "eser 1070 H. ye kadar gelir" demek, 1070 yılını almadığı mânasına geldiği gibi, "1071 H. ye kadar gelir" demek de, 1071 yılını almadığını anlatır. Halbuki eser, 1070 H. sonuna kadar almış ve a 1071 H. yılına da başlamıştır. Bilhassa Babinger, eserinde⁶ ve makalesinde⁷ eserin 1070 H. yılma kadar geldiğini kaydettikten sonra, "Vecihî'nin 1070 H. yılının hâdiselerini hususî bir önemle anlattığını ve Naima ile Râşid'in arasında kalan boşluğu doldurduğunu" ifade etmekle bir tezada düşmüştür. Fakat, Vecihî'nin 1071 H. yılını yazmaya başladığına dair bilgi vermiyen müellifleri bir bakıma mazur görmemiz de mümkündür, ihtimalki bunlar, eserin 1071 H. yılı başlığını kaydetmiyen Leiden, Viyana ve Revan No: 1152 gibi nüshalarını görmüşler ve neticede, sona kadarki konuların 1070 H. yılma ait olduğu zehabına kapılmışlardır. Nitekim, Hammer'in hususî koleksiyonunda iken eserini yazarken kullandığı ve Hâlen Viyana Millî Kitaplığında bulunan⁸ Vecihî nüshasında "1071 H. yılı" başlığının bulunmayışı⁹ bu müellifin mezkûr konudaki hatasını mazur gösterecek bir keyfiyettir.

¹ Metin, s. 239.

² Metin, s. 240.

³ Mehmed Halife, TG. s. 73; A. Abdi Paşa, T. v. 54a.

⁴ Metin, s. 239 ile s. 240 karşı.

⁵ Metin, s. 239.

⁶ Babinger, GOW, s. 208.

⁷ Enc. l'İslâm, IV, 1197, Vecihi mad. bk.

⁸ Iorga, AAR, seria II, XXI, 54. "

⁹ Metin, s. 240, app. bk.

Şimdi, Vecihî 1071 H. yılını yazmaya başladığına göre,¹ ölümünün de bu yıl içinde vuku bulduğu dikkate alınmak suretiyle, eserin bu yılın hangi ayında nihayetlendiğini tesbit meselesi ile karşılaşmış bulunuyoruz. Bu cihetin tâyin edilmesi, O'nun 1071 H. yılının hangi ayından sonra öldüğünün² muhtemel bulunduğunu da göstermiş³ olacaktır. Yukarıda Vecihî'nin, Padişah IV. Mehmed'in Edirne'den İstanbul'a hareketini zikrettiği bilginin 1071 yılı Muharrem ayına ait olduğunu zikretmiştik⁴. Eser, 1071 yılı başından sonra da, bu yılın Safer ayının ilk sekiz gününe ait bilgiyi sarih olarak vermiştir.⁵ Vecihî'nin son konusu ise, Kırım Hanlığı ile Leh kuvvetlerinin müttefiken, Kazaklarla yaptıkları savaştır⁶. Bu son konu içinde, sarih olarak bir ay ismi geçmemekle beraber, bir yerde: "sene-i mezkûrede Kazak askerinin" tarzında geçen bir ifadede,⁷ 1071 H. yılının Safer ayından sonra gelen herhangi bir ayı kastettiği sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü, bu son konu Safer ayında vakî olsa idi, "sene-i mezkûrede" denmiyecek, eserde görülen bazı misallerde olduğu gibi, "Şehr-i mezbûrda" tarzında⁸ bir ifâde kullanılacaktı. Bu izahatımıza istinaden mezkûr savaşın, Safer (1071 H.) ayından sonra gelen herhangi bir ayda vuku bulunduğunu iddia etmek isabetli olacaktır. Bu savaşta, Kırım Hanlığının 60 binden fazla, Lehlilerin 50 bin asker seferber ettiğine bakılır, 48 bin kadar Kazak askerinin katledilerek, iki de kal'asının feth edildiği dikkate alınır,⁹ böyle büyük çapta bir savaş harekâtının, güney Rusya gibi kışın çok soğuk bir bölgede, kış mevsiminde yapılamıyacağı aşikârdır. Esasen yukarıda, bu konu içinde geçen, "sene-i mezkûre" tâbirinden bu son konunun 8 Safer 1071 H. den sonra vuku bulunduğu ihtimalini belirtmişik. Bu tarihi takiben gelen, Rebî ül-Evvel - Recep ayları, Milâdi: Kasım 1660 - Mart 1661 yılı aylarına raslar ki,¹⁰ bu devre son bahar ve kış mevsimleridir. Bu savaşın öncesine ait ve onunla ilgili olarak, Kazak'ın iç kavgaları sebebile, Kırım Hanlığına Kazak memleketinden elçiler gidip, gelmesi, Moskov kiralının Kazak'ın diğer rakip gurubuna yardım etmesi, Azak kalesi civarına bir kale inşası hazırlık ve teşebbüsleri gibi zaman alan hâdiselerden sonra, bu kadar asker seferber edilmesi ve büyük çapta savaşlar yapılması¹², o günkü şartlar ve vasıtalara göre, sadece sonbahar veya onu takiben gelen kış mevsimine sığdırılabilecek ve yapılabilecek şeylerden değildir. O günkü Osmanlı savaş gelenekleri de dikkate alınır, bu savaşın

¹ Metin, s. 240.

² bk. s. 6 vd.

³ Metin, s. 239.

⁴ bk. s. 36.

⁵ Metin, s. 240.

⁶ Metin, s. 240.

⁷ Metin, s. 241.

⁸ Metin, s. 232 gb.

⁹ Metin, s. 242.

¹⁰ Unat, Kılavuz, s. 72 bk.

¹¹ Metin, s. 241.

¹² Metin, s. 242.

1071 H. yılının ilkbahar veya yaz aylarında yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. 1071 H. nin bu mevsimleri ise, 1661 M. yılının Mart-Ağustos aylarına tekabül eder.¹ 1071 H. yılının son ayı olan Zilhicce ise, 26 Ağustos 1661 M. de biter.² Vecihî 1071 H. de öldüğüne göre, onun 26 Ağustos 1661 den sonra ölmesine imkân yoktur. Netice olarak bu savaşın 1071 H. yılının bahar ve yaz aylarına tekabül eden, Mart-Ağustos 1661 M. sıralarında olması ihtimali dikkate alınarak, Vecihî'nin de, 1071 H. Safer'inden sonra, o yılın son aylarında ölmesi ihtimalini düşünmek mümkündür. Fakat, Vecihî Tarihi'nin 1071 H. yılının hangi ayına kadar geldiğini daha sarîh olarak tâyin için, başka eserlerden de istihraçlarda bulunmak icap eder. Tarih-i Gılmânî, Padişahın 1071 H. yılınında istanbul'da kışladığını, baharda Üsküdar'a göçerek Ramazan'ı Şerifi orada geçirdiğini, Şevval ayında da, istanbul'dan hareketle Gelibolu, sonra Edirne'ye gittiğini yazıyor ki,³ bu kayıtlar 1071 H. yılına ait olaylar arasında, Vecihî'de yoktur.⁴ Abdurrahman Abdi Paşa Tarihi'nde 1071 H. yılı vekayiinden Recep ayı sonlarında bir güneş tutulması,⁵ Ramazan ve Şevval aylarında vâkî bazı tâyin, katil ve Mısır'la ilgili olaylar,⁶ Padişahın Zilhicce başında Edirne'ye hareketi,⁷ gibi konular da Vecihî'de mevcut değildir.⁸ Râşid Tarihi'nin, yine bu yılın Recep,⁹ Ramazan,¹⁰ Şevval¹¹ ve müteakip aylarında¹² gösterilen bazı vekayıde Vecihî'de yoktur.¹³ Buna mukabil, bu yılda vaki ve Vecihî'de geçen, Kırım ve Leh kuvvetleri ile Kazaklar arasında yapılan savaş'da¹⁴ bu üç eserde yoktur.¹⁵ Ayrıca, Vecihî 'de 1071 yılı içinde ay gösterilmeden Girit seferi hazırlığına dair verilen bilgi, Abdi Tarihi'nde o yılın Recep ayı içinde gösterildiğine¹⁶ göre, bu kayıt Vecihî'nin 1071 H. baharında yani Mart 1661 M. de sağ olduğuna bir delil teşkil eder. Fakat, yukarıda bahis konusu edilen üç mühim eserde kaydedilen ve 1071 yılının Recep ayı sonlarından itibaren vaki olayların Vecihî'de bulunmayışı, eserin bu yılı tamamlamadığını ve herhalde 1071 H. yılı ortalarında veya sonbahar iptidasında nihayet bulduğuna bir delil teşkil etmektedir. Vecihî 1071 H. yılını tamam-

¹ Unat, Kılavuz s. 72-73. bk.

² Unat, "

³ M. Halife, TG, s. 73-74.

⁴ Metin, s. 240-42 ile karşı.

⁵ A. Abdi Pş., T, 54 b.

⁶ A. Abdi Pş., T, 55a.

⁷ A. Abdi Paş., T, 55 b.

⁸ Metin, s. 240-42 bk.

⁹ Râşid, T., I, 12.

¹⁰ Râşid, T, I, 13.

¹¹ Râşid, T, I, 13.

¹² Râşid, T, I, 13-15.

¹³ Metin, s. 240-42 karşı.

¹⁴ Metin, s. 240-42.

¹⁵ M. Halife, TG, s. 73-74; A. Abdi Pş., T, 54a-55b; Râşid T, I, 11-15 ile karşı. Metin, s. 240-42.

¹⁶ A. Abdi Pş., T, 54b ile karşı., Metin, s. 240.

lamadığına göre, M. Tâhir'in eserinin¹ ve ist. Ktb. ları Kat. larınının,² onun 1072 H. ye kadar geldiğine dair verdikleri bilginin de yanlış olduğu, kendiliğinden ortaya çıkar.

Vecihî'nin 1071 H. yılında vâkî ve Kırım ve Lehistan ile Kazaklar arasında geçen, mühim bir savaşı kaydeden³, hâlen birinci elden tek eser oluşu: Kazak ülkesinde, Hatman'hğı elde etmek için çıkan bir ihtilâfda, Kırım Hanı'nın hakemliğine müracaat edilmiş, neticede Hatman'ın oğlu, Kırım Hanı'nın babası leyhine vaki kararını tanıyarak Moskov Kiralından yardım almış ve iktidarı ele geçirmiştir.⁴ Bunun üzerine Kırım Hanlığı 60 binden çok, Lehistan Krrallığı da 50 bin kadar asker seferber etmişler ve iki müttefik kuvvet Kazak Harmanlığı topraklarına taarruz ederek, yaptıkları savaşta Kazak askerine 48 bin zayıat verdirmişlerdir. Leh Kuvvetleri de Kazakın iki kalesini zaptetmiştir.⁵ işte, böyle önemli bir savaş olayı, Evliya Çelebi,⁶ Mehmed Halife,⁷ Abdi Paşa,⁸ Defterdar Mehmed Paşa,⁹ Silâhdar Mehmed Ağa¹⁰ gibi müelliflerin eserlerinde¹¹ yoktur. Bu savaş, Müneccimbaşı da mevcutsa da, müellif Vecihi'den aldığı bu bilgiyi, 1071 H. yılı yerine yanlış olarak 1070 H. yılında vaki olmuş gibi göstermiştir.¹² Aşağıda yapılan karşılaştırmadan da anlaşılacağı veçhile,¹³ Müneccimbaşı belki de Vecihî'nin 1071 H. yılı başlığını taşımayan bir nüshasını kullandığı için bu hataya düşmüş durumdadır. Bu sebeple olacak ki, Müneccimbaşı eserinde 1071 H. yılından hiç bahsetmeden, 1070 H. yılını takiben 1072 H. yılına geçmiştir.¹⁴ Naïma'dan sonra, vak'anüvis olan Mehmed Râşid'in 1071 H. ile başlayan eserinde,¹⁵ bu yıl içinde de mezkur konu mevcut değildir. Hammer'in Vecihî'yi kullandığını¹⁶ yukarıda zikretmiştik. Bu konu Hammer'de de mevcut olmakla beraber, Vecihî'ye nazaran bâzı farklar bulunmakta ve olayın 1071 H. de geçtiğini sarih olarak zikretmemektedir.¹⁷ Meselâ, Hammer'de: "...Pâdişâhın bir emr-i mahsusu üzerine Han, yirmi bin

¹ Bursalı, Os. Mü. III, 159.

² Bu kat., fs. 2, s. 276.

³ Metin, s. 240-42,

⁴ Metin, s. 241.

⁶ Metin, s. 242.

⁶ Evliya Çelebi, S-N, I, 275 vd.

⁷ Mehmed Halife, TG, s. 73-74.

⁸ A. Abdi Paşa, T, 53 b. 54a, 54a-55b.

⁹ Mehmed Paşa, ZV, 3a-b.

¹⁰ Fındıklık, ST, I, 211-220.

¹¹ Hususî bir kitaplıkta ve müsvedde hâinde bulunduğu için bu konuda Isâ-zâde tarihini tetkik edemedik (bk. Bursalı, Os. Mü., III, 100-101).

¹² Müneccimbaşı, Nedim tere, III, 734.

¹³ Bk. s. 74 Vol.

¹⁴ Müneccimbaşı, Nedim tere, III, 727-735.

¹⁴ Râşid, T, 11-15.

¹⁶ Hammer, Ata tere, XI 76 nl.

¹⁷ Hammer, Ata tere, XI, s. 79.

Tatar ile Uzi (Özi olmalı) üzerine yürüdü...",¹ şeklindeki bilgi, Vecihi'de hareketin Uzi üzerine değil Azak üzerine olduğu şeklindedir.² Hammer'de, Kalgay'ın kırk bin kişi ile Prekop'ta çadır, kurduğu, Vecihî'de, onun bu kadar kuvvetle Or nam kal'a muhafazasında kaldığı şeklindedir.³ Hammer'de, "... bu sefer, Kazakların yirmi bin kişi ve iki kale kaybetmelerini mucip oldu..."⁴ şeklinde verilen bilgi, Vecihî'de Kazakların bir defasında on bin ve ikinci defasında da otuz sekiz bin kişilik zayıt verdiği ve iki kalelerinin de, Lehliler tarafından zapt edildiği,⁵ tarzında bir fark arzeder. Bu vaziyete göre, Hammer'in bu olayı bizim tesbit edemediğimiz bir kaynaktan⁶ istifade ederek yazmış olduğu tahmini üzerinde durmak mümkündür. Hammer, bu savaşın hemen ardından: "... sonbahar iptidasında Osmanlı ordusu Yenikale'de miktarı kâfi muhafız bıraktıktan sonra Akkerman'da kışlağına çekildi..."⁷ diyor. Bu kayıt Vecihî'de geçen mezkûr savaşın 1661 M. yılı sonbahar iptidasında bittiğini ve dolayısıyla, Vecihî'ninde bu savaşı kaydettikten sonra bu yılın sonbahar veya kış ayları içinde öldüğüne dâir, yukarıda yaptığımız tahmini, teyit eder mahiyettedir. Bazı garp müelliflerinin eserlerinde de,⁸ bu savaş olmadığı gibi, Uzunçarşılı'da da, eserinde Vecihî'yi kullanmakla beraber⁹, bu konunun kaydedilmediği görülüyor.¹⁰

Vecihî'nin, Naima ile Râşid'in arasında mevcut boşluğu dolduran birinci elden tek eser olduğu: Tek bir nüshası esas alınarak bu güne kadar, dört defa basılmış olan vak'nüvis Mustafa Naima'nın tarihi,¹¹ basımına ve bazı yazmalarına göre, 1000 H.- 1070 H. yılları vekâyiini almaktadır.¹² Halbuki, bu eserin İstanbul Kitaplıklarında mevcut kırktan ziyade nüshasının bâzılarına 1000 H. den değil, 982 H.den başlamaktadır.¹³ Meselâ, yukarıda izah ve doğrulamağa çalıştığımız veçhile, Vecihî'de; bâzi nüshalarda, Girit seferine sebep olan Sümbül Ağa'nın gemisinin müsaderesi işini Venedik gemileri, bâzılarında da Malta gemilerinin yaptıkları¹⁴ yazılıdır. Yine, Sivas Valisi Ali Paşa'nın, bâzılarında Vardar Ali Paşa, bâzılarında ise, Vârvâr Ali Paşa şeklinde geçtiğini görmüştük.¹⁵ Yine gördük ki, Vecihî'nin tesbit

¹ Hammer, Ata tere, XI, s. 79.

² Metin, s. 242.

³ Hammer, Ata, tere., XI, 79.

⁴ Hammer, Ata, tere., XI, 79.

⁵ Metin, s. 248.

⁶ Bu kaynak belki de, tetkik imkânını bulamadığımız, İsâ-zâde Tarihi olabilir.

⁷ Hammer, Ata tere., XI, 79.

⁸ Mesl. bk., Sax GMT, s. 70-73; Zinkeisen, GORE, V, 64-65 de var, fakat kısa ve kapalı halde.

⁹ Uzunçarşılı, OT, Bl, 1, III, 206 n2, 217 ni.

¹⁰ Uzunçarşılı, OT. B, 1, 111, s. 408-409.

¹¹ Aktepe, makale, TD, I, sa. 1, s. 35 nl.

¹² Aktepe, makale, TD, I, sa. 1, s. 36.

¹³ Aktepe, " " " " "

¹⁴ Metin, s. 63, 64 app.

¹⁵ Metin, s. 74.

ettiğimiz dokuz nüshasının da, metin itibarile başlangıç ve bitiminin aynı olmakla beraber, bâzı nüshalarında 1071 H. yılı başlığının mevcut olmayışı,¹ literatürde eserin 1070 H. de veya 1071 H. de bittiği şeklinde bir ikiliğin doğmasına sebep olduğu gibi²: Müneccimbaşı da Vecihî'nin mezkûr yıl başlığını taşımayan bir nüshasını kullandığı için, Vecihî'de 1071 H. de olduğu bildirilen bir savaşı, eserinde 1070 H. yılında göstermek suretiyle³ bir hataya düşmüştür. Netice olarak şunu kaydetmek isteriz ki, bu gün sadece bir yazma eserin orijinal olmıyan herhangi bir nüshası esas tutularak tabedilmiş eserlerle, her hangi bir istinsah edilmiş yazma eserin, bir ilmî çalışmaya esas olarak alınmasının, ekseriya yanıltıcı bir yol olduğunu peşinen kabul etmek icap eder. Yazma eserlerin, müellif hattı olan orijinal nüshalarının mevcut ve malum olmadığı zamanda, onların nüshalarının ilmi bir şekilde tenkitli tabıları yapılmadığı müddetçe, bunları kullanma zaruretinde kalmamız ve bir çok hataya düşmemiz de, mukadderdir. Biz burada, Naima'nın 1283 tarihli tabını inceledik. Bu tab'a göre, eser 1000 H. den başlamaktadır. M. Münir Aktepe'nin Tarih Dergisi'nde yazdığı bir makalesinde, Naima'nın 1070 senesine kadar geldiği zikrediliyor ki⁴, bu ifâdeye göre, 1069 H. sonunda ve 1070 H. yılı başında son buluyor demektir. Hakikatte, hâl böyle değildir. Naima 1070 H. yılma, Muharrem ayında Pâdişâhın Bursa'dan Edirne'ye hareketi konusu ile başlar.⁵ Bu konu içinde, Safer, Rebî ül-Evvel, Cemâzi el-Ahir,⁶ Şevval⁷ aylarına temas eder. Sonra, "Havâdis-i Şimaliye"⁸, "Maktulî-i Kadri Paşa"⁹, "Tenbih ve tedârik-i Sefer ve Tevcih-i Donanmâ-yı Hümâyun be Cânib-i Karadeniz"¹⁰, ve son olarak da, "Muhârebât-ı Şeydi Ahmed Paşa, bâ-Leşker-i Macar"¹¹ konusu mevcuttur. Naima eserini yazarken, Vecihî'yi de kullanmıştı.¹² Vecihî bilhassa, 1070 H- yılı için, geniş bilgi veren birinci elden yegâne eser olduğu sebeple, Naima bâzı kısaltmalarla 1070 H. yılını hemen hemen aynen Vecihî'den aktarma etmiştir.¹³ Naima'da ki son konu olan Şeydi Ahmed Paşa'nın savaşı, Vecihî'de s. 217-228 arasında devam ettiği halde, Naima bu savaşı Vecihî'den aynen alınmış şu cümle ve kelimelerle: "...metanet ile meşhur Bucay nâm kal'ası üzerine nüzul eylediler."¹⁴ yarıda bırakarak¹⁵

¹ Metin, s. 240.

² Flügel, APTH, II, 271; Forrer, Di, XXVI, 206.

³ Müneccimbaşı, Nedim tere, III, 734-35 ile karşı; Metin, s. 240-42.

⁴ Aktepe, makale, TD I, sa. I, s. 36.

⁵ Naima, T. VI, 429.

⁶ Naima, T, VI, 430.

⁷ Naima, " " 431.

⁸ Naima, " " 431.

⁹ Naima, " " 435.

¹⁰ Naima, " " 435.

¹¹ Naima, " " 438-441.

¹² Naima, III, 422 ve IV, 35 ve VI, 304 bk.

¹³ Karş.: Naima, VI, 429-34 ile, Metin, s. 210-216; Naima, VI441 ile, Metin., s. 223.

¹⁴ Naima, VI, 441 ile, Metin, s. 223 karşı.

¹⁵ Metin, s. 223 - 228 bk.

eserine son vermiştir. Naima'nın eserinin son konu ve cümlesi, Vecihî'de s. 223 e rastladığına göre, Vecihî'nin mezkûr sahifeden s. 239 a kadar, 1070 H. yılına ait olmak üzere kaydettiği on yedi sahifelik bilginin, Naima'da bulunmadığı aşikârdır. Naima'da olmıyan, fakat Vecihî'de geçen 1070 H. yılı Ramazan ve Şevval ayları ile ilgili bâzı bilgiler¹ istisna edilirse, bu sıralarda bazı mühim vilâyetlere Valiler tayini konusunun Naima'da mevcut olduğunu görüyoruz². Naima'da, Vecihî'de mevcut: Varat Kal'asının fethi,³ ve 25 Şevval'de Yanova'mn zaptı⁴, Zilkade⁵, Zilhicce⁶ ayları ve bu aylarla ilgili olaylar, Zilkade ayında vâki İstanbul büyük yangını,⁷ Girit'te bir muharebede Venedik'lilerin yenilmesi⁸ gibi 1070 H. yılı ile ilgili konularda yoktur. Naima'da, 1070 H. yılı için verilen en son tarih 3 Şevvâl'dir. Şu izahata nazaran Naima, 1070 yılını Muharrem'den Şevval ayı başlarına kadar, Vecihî'den faydalanarak, hem de çok yerde aynen aktarma ederek yazmıştır. Naima'nın 1070 yılı Şevval, Zilkade, Zilhicce aylarında vâki olayları yazmadığına göre, eserinde bu yıla ait üç aylık bir noksan var demektir. M. Münir Aktepe¹⁰ ve Babinger'in¹¹, Naima Tarihi'nin 1070 H. yılına kadar gelir şelindeki hakikate uymıyan beyanları hilâfına, Naima'nın 1070 yılı Şevval ayı başlarına kadar gelmekte olduğunu ve bu yılın sonunda mevcut üç aylık boşluğun da Vecihî ile kapanmasının mümkün olacağını ifade etmek icap eder.

Naima'dan sonra vak'anüvis olan Mehmed Râşid¹² eserinde, 1071 H. yılı başından başlayarak, 1134 H. yılına kadarki olayları kaydetmiştir. Râşid eserinin başında: "...maktu-ı kalem-i zabt-ı Naima olan bakayây-ı ahvâl, devlet-i Muhammedîye'den... zabt ve isbât mukarrer olmağın... Tarih-i Naima'ya iktidâ olundu..."¹³ diyor ki, bu ifadeye nazaran, Râşid, Naima'nın 1070 H. yılını tamamladığına kani olarak, bu yılı takiben gelen 1071 H.den itibaren yazmaya başlamıştır. Eğer, Râşid, Naima'nın son yılı vekayini Vecihî'nin 1070 H. yılı veya başka bir eserle karşılaştırırsa idi, Naima'nın bu yılı tamamlamadığını görecekti ve resmî bir tarihçi sıfatıyla, eserini ya 1070 H. yılı başından, veyahutta Naima'nın noksan bıraktığı 1070 yılının, Şevval ayından itibaren yazacaktı. Şimdi de, Râşid'in 1071 yılına nereden başladığını ve bu yılda noksanı olup olmadığını araştırmak icap

¹ Metin, s. 225, 227, 229.

² Naima, T. VI, 430-431 ile, Metin, s. 225. 227 karş.

³ Metin, s. 228.

⁴ Metin, s. 229.

⁵ Metin, s. 230, 233.

⁶ Metin, s. 239.

⁷ Metn, s. 233.

⁸ Metin, s. 237 vd.

⁹ Naima, T, VI, 431.

¹⁰ Aktepe, makale, TD, 1, sa. 1, s, 36.

¹¹ Babinger, GOW, s. 245.

¹² Babinger, GOW, s. 268-69.

¹³ Râşid, T, 1, 10.

ediyor. Babinger eserinde, Naima ile Râşid'in yazdıkları eserlerinin, ekseriya Vecihî'nin verdiği bilgilere dayandıklarını ifade eder.¹ Babinger'in verdiği bu bilgi, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Naima için vâritse de, Râşid için varit değildir. Bir kere, Vecihî 1071 H. yılı ortalarına kadar geldiğine göre, Râşid'in Vecihî'den bir an için faydalandığını kabul etsek bile bunun ancak, 1071 H. yılı için mümkün ve varit olabileceği bedihîdir. Kaldı ki, Vecihî ile Râşid'in 1071 H. yılı vekayiiini karşılaştırdığımız zaman, bu yılda vaki Vecihî'de geçen, Kırım ve Lehistan müttefik kuvvetlerinin Kazaklar ile yaptığı mühim bir savaşın, Râşid'de bulunmadığını gördük.² Bu misâl, O'nun Vecihî'yi kullanmadığına ve 1071 H. yılını tamam olarak yazmadığına kuvvetli bir delil teşkil eder. Yine Vecihî'de 1071 H. yılında vâki olup, Girid seferi hazırlığına başlandığı ve Tersâne-'i âmire'de 60 kadar gemi yapımının kararlaştırılması konusu ve Girit'e imdad için Silifke ve Mora Sancak Beylerinin görevlendirildiklerine ait bilgiler de Râşid'de yoktur.³ Râşid 1071 H. yılına, 1070 H. de vaki, Sadrazam Ali Paşa ve Şeydi Ahmed Paşa ve Köprülü Mehmed Paşa'nın Rumeli'de giriştikleri savaşları telhis eden kısa bir makaddime ile başlar.⁴ Sonra Muharrem ayından itibaren⁵, ay be ay bu yılı yazarak Zilhicce'nin onunda 1071 H. yılını tamamlar.⁶ Şu hâle nazaran, Râşid'in 1071 H. yılı aylar itibarile tamamsa da, konu itibarile noksan olduğu için, bu boşluğun Vecihî'nin 1071 H. yılı ile doldurulması icâp eder. Babinger, eserinde⁷ ve Ene. de L 'İslâm'da yazdığı makalede;⁸ Vecihî'nin, Naima ile Râşid'in eserleri arasındaki boşluğu pek iyi kapadığını beyan etmekle bizi teyit ediyor. Fakat, bu boşluğun ne kadar olduğunu, nerede başlayıp nerede bittiğini bildirmemektedir. Hammer ise, eserinde, "Naima'nın 1070 senesi nısfı evvelinde bittiğini, Râşid'in de 1071H. senesi nısfı âhirindeki vekayi ile başladığını, böylece tarih'-i resmîi devlette bir senelik bir fasıla olduğundan, bu müddet için diğer müelliflere başvurulmak lâzımdır," demektedir.⁹ Hammer'in, Naima'nın 1070 H. senesi ilk yarısında son bulduğu şeklindeki bu beyanına iştirak etmiyoruz. Yukarıda açıkladığımız veçhile, Naima'nın, 1070 H. senesinin Ramazan ve Şevval ayları içinde devam eden, Şeydi Ahmed Paşa savaşlarının son kısımlarını tamamlamadığını¹⁰ biliyorsak da, bu yılın Ramazan ayına ait bâzı bilgilerle, Şevvâl'e ait bilgi verdiğini de görüyoruz.¹¹ Bu her iki ay da yılın ilk yarısında değil,

¹ Babinger, GOW, s. 208.

² Metin, s. 240-42 ile, Râşid, T, I, 11-15 karşı.

³ Metin, s. 240 ile, Râşid, T, I, 11-15 karşı.

⁴ Râşid, T, I, 11-12.

⁵ Râşid, T, I, 12.

⁶ Râşid, " ", 14, 15.

⁷ Babinger, GOW, s. 208.

⁸ Ene. de l'İslâm, IV, 1197 Vecihî mad.

⁹ Hammer, Ata terc, XI, 1,; nlbunotu Hammer'in fransızcasında bulamadık (bk. Hammer HEO, XI, 1). Ata tere. ise, bunun mütercim notu olduğuna dâir bir kayıt yoktur.

¹⁰ Metin, s. 223, 225, 227 bk.

¹¹ Naima, VI, 431.

son yarısıdır. Böylece, Naima'mn 1070 H. yılının son yarısı ortalarında nihayetlendiği meydana çıkar. Hammer'in, kabataslak, Naima'daki 1070.H. yılına ait kaydettiği izahatı, bu şart ve kayıt altında kabul etmek mümkündür. Hammer'in, Râşid'in 1071 H. yılının ikinci yarısındaki olaylarla başlamakta olduğu beyanına da iştirak etmiyoruz. Yukarıda açıklandığı veçhile, Râşid, 1071 H.nin ilk ayı olan Muharemden başlamakta ve sona kadar gelmektedir. Binanaleyh, Râşid'deki boşluk, aylar itibarile değil, konu bakımındandır.¹

Bu münakaşadan sonra söyleyebiliriz ki, Vecihî, Naima'mn 1070 H. yılının 3-4 aylık boşluğu ile, Râşid'in 1071 H. deki konu boşluğunu dolduran, birinci elden yegâne eserdir. Fakat, Hammer'in iddia ettiği gibi, bu boşluk bir yıllık değildir.

Buraya kadar, makalemizde Vecihî'nin hayatı ve eseri hakkında bir fikir vermiye çalıştık. Tezimizde, Vecihî Tarihi'ni, muasırı ve muasırı olmayan kaynak ve eserlerle karşılaştırmak ve misâller vermek suretiyle, mâhiyetçe belirtmiş bulunuyoruz. Bu incelemelere dayanarak diyebiliriz ki: Sadrazam Mühürdarı, Divân-ı Hümayun Kâtibi, şair ve tarihçi olarak gördüğümüz, Hasan Vecihî Efendi'nin "Vecihî Tarihi" adlı eseri, 1047 H. - 1071 H. (1637 M. -1660-61 M.) yılları için, muasır ve görgüye dayanılarak yazılmış, bâzı bakımlardan yegâne hususiyetiyle mühim bir kaynaktır. Bilgimize göre, Vecihî'nin tarihi, muhtelif tarihlerde dokuz defa istinsah edilmiş ve ölümünden on dört yıl sonra da eserin, Giacomo Tarsia tarafından italyanca'ya tercümesi yapılmıştır. Vecihî'nin hayat ve eserine dâir de, Romanya Akademisi yaylığında² ve İslâm Ansiklopedisi'nde³ iki ilmî makale yazılmıştır. O'nun eseri, Abdurrahman Abdi Paşa, Münecimbaşı, Silâhdar Fındıklılı, Nâima, Hammer ve Uzunçarşılı gibi tanınmış müelliflere de, kaynak vazifesi görmüştür. Bunlar da, eserin kıymetine birer delil teşkil ederler. Bu bakımdan, Vecihî Tarihi'nin edition critique'nin yapılması bu devri iyi tanıyabilme yolunda bir kazanç olacaktır.

Tez Çalışmaları Dolayısıyla Tesbit Edilen Üç Nokta:
1— İsyân etmesi sebebiyle tarihte adı geçen Vârvâr (Vardar) Ali Paşa, Vecihî Tarihi'nin HLVK⁴ nüshalarında Vârvâr Ali Pş., NÜ nüshalarında da Vardar Ali Pş. olarak geçtiği cihetle, bunu araştırmak lüzumunu duyduk. Aynı zamanda, bu şahsın lâkabı ötedenberi okul kitaplarında, hattâ Naima Tarihi'nde (bk. III, 333 ve IV, 246, 274), ve Türk Ansiklopedisi'nde (II, 94 Ali Pş.m.) "Vardar" şeklinde kaydedilmiş bulunuyordu.

Metin tesisi neticesinde, NÜ nüshalarının K nüshasından istinsah edildiklerini gördüğümüzden, K da "Vârvâr" şeklindeki kelimenin NÜ de "Vardar" olarak görülmesi, bir yanlışlık eseri olmalıydı. Nitekim, Vecihî gibi,

¹ Râşid, T, 11-15 ile, Metin, s. 240-42 kar.

² N. Iorga, AAR, seria II, XXI, 54 vd.

³ Babinger, Ene. de L'İslâm, IV, 1197, Vecihî m.

⁴ Makalede nüshalar hangi isimle gösterilmiş ise, o ismin ilk harfi (Msl., Hamidiye nüs. -H) kısaca o nüshayı tavsif için kullanıldı.

mezkûr Paşa'mn muasırı olan müelliflerin yazdıkları birinci elden eserler de,¹ Paşayı "Varvar Ali Paşa" şeklinde kaydediyorlar. Hayrullah Efendi Tarihi'nde de (XVII, 74 ve XVIII, 36) "Varvaroğlu Ali Paşa" şeklindedir. Sayın Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı da eserinde O'nu "Varvar Ali Paşa" tarzında kaydetmekte, bir kaynak göstermemekle beraber eserinde O'nun için: "...devşirme olarak alınıp Galatasaray'da yetişen Ali Paşa Boşnak olup, doğum yeri batı Bosna'da Dalmaçya'ya yakın Prozor kazasına tabî Varvar köyüdür.;"² diyor. Şu hâle göre, Ali Paşa, Varvar lâkabını köyünün adından dolayı almış olmalıdır. Bu kısa izahatdan, kitapların bazılarında görülen "Vardar" lâkabının yanlış olduğunu anlamak mümkündür sanırım. Binanaleyh, bundan sonra yazılacak eserlerde bu şahsın doğru adı olan "Varvar Ali Paşa" şeklinde yazılması temenniye şayandır.

2— Hammer'de (HEO, IX, s. V) ve Flügel'de (Flügel, APTH, II, 271) "Tarih-i Mehmed Halife" adıyla kaydedilen bir eser, Babinger'de de (GOW, s. 209), Mehmed Halife II için ayrılan bölümde, aynı unvan ile kaydedildikten sonra, bunun Viyana Nat. Bibl. de bulunduğu bildiriliyor.

Babinger'de (GOW, s. 209-210) ayrıca, Mehmed Halife III için ayrılan bir bölümdeki, "Tarih-i Gılmânî" adlı eserin ve müellifinin tavsifinin, Babinger'in Mehmed Halife II için ayırdığı bölümdeki eser ve müellife biraz benzerlik göstermesi dikkatimi çektiği için; bu iki ayrı müellif ve eser şeklindeki kayıtların aynı olabileceği ihtimâlini düşündüm. Millî Kütüphane vasıtasile, Viyana'daki Mehmed Halife Tarihi'nin mikrofilmini getirttik.³ Bu mikrofilm ile, Tarih-i Gılmânî'nin TTEM neşrini ve Türk Tarih Kurumu Ktb. No 1509 da kayıtlı Tarih-i Gılmânî'nin yazmasını karşılaştırdık.

Vardığımız netice şudur ki: Tarih-i Gılmânî 'nin TTEM neşrinin s.8 de mevcut: "...Tarih-i Gılmânî tesmiye olundu." şeklindeki kayıt Viyana'da bulunan "Tarih-i Mehmed Halife" adlı eserde mevcut olmadığı için; bu eser, kitabın müellif ince verilen hakikî adı ile değil, müellifi adına göre isimlendirilmiştir. Neticede, Hammer, Flügel ve Babinger'de "Tarih-i Mehmed Halife" şeklinde başka bir esermiş gibi görülen bu kitabın yapılan karşılaştırılmalar neticesinde, Ahmet Refik tarafından TTEM de neşredilen "Tarih-i Gılmânî" adlı eserden başka bir eser olmadığı ve müellifleri Mehmed Halifelerin de, aynı şahıs olduğu meydana çıkmış bulundu.

3—Vecihî Tarihi'nin Hamidiye nüshasının (No.: 917) sonunda(v. 88-99) ve Topkapı Emanet Hazinesi nüshasının (No: 1425) sonunda (v. 101b-102b), bu nüshalarla beraber ciltlenmiş bulunan ve birbirinin aynı olan ikinci bir eser mevcuttur.

Bu eser, II Mustafa'nın ikinci seferi olan 1108 H. yılı seferine âit, sefere bizzat iştirak etmiş Hasan Ağa-zâde el-Hâc Abdullah'ın yazdığı bir Vekayî-nâme'dir. Malûm olduğu üzere, bu sefere iştirak eden Silâhdar Fındıklılı

¹ Evliya Çelebi, Seyahatname, II, 268, 280; Karaçelebi-zâde Abdülaziz, Ravzat ül-Ebrar, s.597; Kâtib Çelebi, Fezleke; II, 194.

² İ. H. Uzunçarşılı, OT, III, Bl. 1, s. 234 n1.

³ Millî Kütüphane, mikro. film. arşi., Wo: Â. -471 dedir.

Mehmed Ağa'da, mezkûr seferi Nusretnâme adlı eserinde (bk. Fındıklılı ST, I, s. 1, V) kaydetmiştir. El-Hâc Abdullah'ın bu küçük tarihi Vecihî Tarihi'nin iki ayrı nüshasıyla birer cilt hâlinde son tarafta ciltlenmiş bulunduğu için ve Vecihî'nin başında ve kitaplık kayıtlarında, bu ikinci esere dâir bir kayıt bulunmadığı sebeple, mezkûr Vekayînâme'nin kimsenin dikkatine çarpmadığı ve bu yüzden bunun şimdiye kadar malûm olmadığı ve netice itibarile kullanılmadığı kanaatine varmış bulunuyoruz. Nitekim, Biyografik eserlerde el-Hâc Abdullah'ın adına raslamayıp, bir de bu seferi yazan Hammer ve Uzunçarşılı gibi müelliflerin eserlerinde mevcut Bibliyografya ve haşiye notlarında bu eser ve müellife atıfta bulunulmamış olması bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Bu Vekayînâme ile, Nusretnâme (Millî Ktb. mik. film, den 1108 H., v. 233a-249b), Uzunçarşılı'nın Tarihi (OT, III, Bl.1, s. 574), Râşit Tarihi (II, 369) ve Hammer'in Osmanlı Tarihi (HEO, XII, 402-404) gibi eserlerle, bu seferin bâzı noktalarına âit yaptığımız karşılaştırmalarda, Vekayînâme'ye nazaran bâzı farklar bulunduğunu müşâhade ettik. Netice olarak şunu arz etmek isteriz ki: II Mustafa'nın ikinci seferini (1108 H. yazacak bir tarihçinin, bu küçük eseri de görmesi faydalı ve lüzumludur. İmkân bulursak, bu eserin neşrini de yapmayı düşünüyoruz.

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALARI

- Abd ül-Aziz, RE. = Abd ül-Aziz (Karaçelebi-zâde), Ravzat ül-Ebrar, Kahire, 1248, Bulak Matbaası.
- A. Abdi Paşa, T. = Abdurrahman Abdi Paşa, Tarih-i Veka'i (yazma), Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Ktb., Mustafa Çon Ktb. lan No: B-7.
- Aktepe, makale, TD. = Aktepe, M. Münir, Naima Tarihi'nin yazma nüshaları hakkında, Tarih Dergisi, İst., 1949, I, sayı
- Babinger, GOW. = Babinger, Franz, Die Geschichtsschreiber Der Osmanen und Ihre Werke, Leipzig, 1927. (Ayrıca bunun, Dr. C. Üçok tere, T. T. Kurumu'nda.).
- Bursalı, Os. Mü. = Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, İst. 1333-1342, I-III.
- Bursalı, Ki. Mü. = Bursalı Mehmed Tâhir, Kırım Müellifleri, İst., 1335
- El-Hâc Abdullah, V-N. — El-Hâc Abdullah (Hasan Ağa-zâde), 1108 Senesinde Sultan Mustafa Hazretlerinin İkinci Seferinin Vekayiidir (Vecihî Tarihi, Hamidiye nüs., No: 917, v. 88-99).
- Ene. de L'İslâm. — Encyclopedie de L'İslâm, Paris, 1913-1934, I-IV.
- Evliya Çelebi, S-N. — Evliya Çelebi, Seyâhat-Nâme, Dersaadet, 1314 (ilk tab'ı), I (I-VIII, IX-X).
- Fındıklılı, ST. — Fındıklılı Mehmed Ağa (Silâhdar Tarihi, İst., 1928, I. Fındıklılı, Nusret-Nâme. — Fındıklılı Mehmed Ağa (Silâhdar), Nusret-Nâme (Silâhdar Tarihi, yazma, v. 213a-326a), Millî Kütüphane, mikro. arşiv., No: 582 (Veliyüddin Ef. Ktb. No: 2369 nüshası).

- Forrer, Di. — Forrer, Ludvig, Handschriften Osmanischen Historicker in Istanbul, Der Islâm, Berlin, 1942, XVI.
- Flügel, APTH. — Flügel, Prof. Dr. Gustav, Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek, Zu Wien 1865-67, II.
- Hammer, GOD. — Hammer, J. V., Geschichte der Osmanischen Dichtkunst, Pest., 1836, III.
- Hammer, HEO. — Hammer, J. V., Histoire de L'Empire Ottoman, Depuis son origine jusqu'à nos jours, Paris, 1835-39, IX, X, XI. (Ayrıca, bunun Atâ tercümesi ist., 1947, XI).
- Hayrullah, T. — Hayrullah Efendi, Devlet-i Aliyye-'i Osmaniye Tarihi (17 ve 18 ci c. : Zeyl-i Tarih-i Hayrullah Ef., Ali Şevki), ist., 1273-92.
- Iorga, AAR, seria II, XXI, — Iorga, N., Manuscripte Din Bibliotecii Straine Relative la Istoria Românilor, Analele Academiei Române, seria II, Tomul XXI, 1898-99, Bucuresci, 1900.
- İsmail Paşa, K-ZZ. — İsmail Paşa, Keşf el-Zunun Zeyli, ist., 1945, 1.
- İst. Ktb.ları Kat. — İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya yazmaları Katalogları, ist., 1944, fasikül 2.
- Kâtib Çelebi, Fez. — Kâtib Çelebi, Fezleke-'i Kâtib Çelebi, ist., 1287, II.
- Levend, G-N. — Levend, Ağâh Sırrı, Gazavat-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-Nâmesi, Ankara, 1956.
- Mehmed Halîfe, TG. — Mehmed Halîfe, Tarih-i Gılmânî, Türk Tarih, Encümeni Mecmuası, Tarih ve ilâveleri (ayrı basım), ist., 1340. (Ayrıca, bunun, T. T. Kurumu Ktb., No: 509-Y, yazma nüshası).
- Mehmed Halîfe, T. — Mehmed Halîfe, Tarih-i Mehmed Halîfe(=Tarih-i Gılmânî), yazma, Millî Kütüphane, mik, arşiv. No: A. - 471 (Nat.-Bibl. Wien, Hist, Os., 82).
- Mehmed Nail, TN. — Mehmed Nâil (Inehan-zâde), Tuhfe-'i Nailî, I-II, 1949 (Gayri matbu, eski harflerle, Türk Ansiklopedisi, Ktb., B/870).
- Mehmed Paşa, ZV. — Mehmed Paşa (Defterî), Zübdet ül-Vekâyi, Millî Kütüphane, mikro. arşiv. No: 369 (Hamidiye nus.).
- Mehmed Süreyya, Sic. Os. — Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, ist. 1308-1311, I-IV.
- Müneccimbaşı, Nedim tere, — Müneccimbaşı, Nedim tere, Saha'if ül-Ahbar, ist., 1285, I-III.
- Nâbi, Divan. — Nâbi, Divan, ist., 1292 (1875).
- Naima, T. — Naima, (Mustafa), Naima Tarihi, İst., 1281, III-VI.
- Râşid, T. — Râşid (Mehmed Ef.), Râşid Tarihi, İst., 1282, I.
- Redhouse, Lüg. — Redhouse, W.J., A Turkish and English Lexicon, Constantinople, 1921.
- Rossi, EMTBV. — Rossi, Ettore, Elento Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana, Roma, 1953.
- Saadeddin, M-N. — Saadeddin Ef. (Müstakim-zâde), Mecellet ün-Nisâb, Halet Ef., Ktb., no: 628.

- Safâyî. TŞ. — Safâyî (Mustafa), Tezkiret ül-Şuârâ, Millî Ktb. mikro., arşiv. no: 1351 (Ali Emîrî Ef. "Millet" No: 771).
- Sax, GMT. — Sax, Cari Ritter von, Geschichte des Machtverfalls der Turkei, Wien, 1908.
- Şeyhî, ŞZ. — Şeyhî (Mehmed Ef.), Veka'i ül-Füzelâ (Şakâyik Zeyli), Millî Kütüphane, mikro. arşiv, no: 1617 (Beşir Ağa "Süleymâniye Ktb." no: 479).
- Unat, Kılavuz. — Unat, Faik Reşit, Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, Ankara, 1943.
- Uzunçarşılı, OT, Bl 1. — Uzunçarşılı, Ord. Prof. İ. H., Osmanlı Tarihi, Ankara 1951, II," Bl, 1 ve Ankara, 1954 II, Ks. 2.
- Vecîhî Tarihi ve Vecihî Divânı (Yukarda işaret edildi).
- Zinkeisen, GORE. — Zinkeisen, Gesschichte des Osmanischen Reiches in Europa, Gotha, 1857.